

MLADI ISTRAŽIVAČI U DRUŠTVENIM NAUKAMA U SRBIJI

Urednici:

Ivan Stošić i Mihajlo Đukić

Izdavač

Institut ekonomskih nauka

Zmaj Jovina 12, Beograd

Tel. (011) 2622-357, 2623-055

Faks: (011) 2181-471

www.ien.bg.ac.rs

office@ien.bg.ac.rs

Kompjuterska obrada Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2015

Elektronsko izdanje.

ISBN 978-86-89465-20-4

© Institut ekonomskih nauka 2015. Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovan u bilo kojem vidu i putem bilo kojeg medija, u delovima ili celini bez saglasnosti izdavača, odnosno autora priloga.

Studija 3:

Mehanizmi podrške i uslovi za rad mladih istraživača u društvenim naukama

AUTORI:

JELENA KLEUT

SLOBODAN OCOKOLJIĆ

BOJANA RADOVANOVIĆ

Beograd, 2015.

SADRŽAJ

SAŽETAK/SUMMARY	6
1. UVOD	7
2. POLOŽAJ DOKTORANADA I MERE PODRŠKE.....	9
2.1. Evropska praksa.....	9
2.2. Doktorandi u Srbiji.....	14
3. METODE ISTRAŽIVANJA I KARAKTERISTIKE UZORKA	23
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	27
4.1. Porodična situacija doktoranada	27
4.2. Materijalni položaj mladih istraživača	29
4.3. Status doktoranada	37
4.4. Uslovi za rad i zadovoljstvo institucionalnom podrškom	40
4.5. Podrška Ministarstva za prosvetu, nauku i tehnološki razvoj	44
5. ZAKLJUČAK.....	47
LITERATURA	50
DODATAK: ANKETNI LIST	52

Studija je deo projekta „Nacionalni dijalog u oblasti društvenih nauka u Srbiji, 2014–2016“. Projekat „Nacionalni dijalog u oblasti društvenih nauka u Srbiji, 2014–2016“ sprovodi Institut ekonomskih nauka u okviru Regionalnog programa podrške istraživanjima u oblasti društvenih nauka na Zapadnom Balkanu (RRPP), koji vodi Univerzitet u Friburgu, uz finansijsku podršku Švajcarske agencije za razvoj i saradnju (SDC). Mišljenja izneta u ovoj studiji su mišljenja autora i ne predstavljaju nužno mišljenja Instituta ekonomskih nauka, Švajcarske agencije za razvoj i saradnju (SDC) niti Univerziteta u Friburgu.

Lista grafikona

Grafikon 1. Distribucija ispitanika prema univerzitetima (u%).....	25
Grafikon 2. Distribucija ispitanika prema radnom statusu (u%)	26
Grafikon 3. Bračni status mladih istraživača, distribucija po polu (u%).....	27
Grafikon 4. Roditeljstvo mladih istraživača, distribucija po polu.....	28
Grafikon 5. Procena posledica porodijskog odsustva na angažman u naučnoj instituciji, distribucija po polu	28
Grafikon 6. Dodatna primanja u matičnoj instituciji, distribucija prema zaposlenju	34
Grafikon 7. Dodatna primanja van matične institucije, distribucija prema zaposlenju..	34
Grafikon 8. Distribucija ispitanika prema istraživačkom statusu (u %)	37
Grafikon 9. Zadovoljstvo sredstvima za odlaske na konferencije.....	41
Grafikon 10. Zadovoljstvo softverima za obradu podataka.....	41
Grafikon 11. Zadovoljstvo bibliotekim fondom.....	42
Grafikon 12. Zadovoljstvo pristupom inostranim časopisima	42
Grafikon 13. Zadovoljstvo prostorom za rad.....	42
Grafikon 14. Zadovoljstvo uslovima za rad, srednje vrednosti na skali od 1 (nezadovoljni) do 5 (zadovoljni), prema radnom statusu	43
Grafikon 15. Zadovoljstvo podrškom Ministarstva: materijalni položaj.....	45
Grafikon 16. Zadovoljstvo podrškom Ministarstva: stambena situacija.....	45
Grafikon 17. Zadovoljstvo podrškom Ministarstva: uslovi za naučni rad	46

Lista tabela

Tabela 1. Modeli dodele sredstava za doktorande (prema EUA, 2007, str. 16)	11
Tabela 2. Istraživači u Srbiji prema starosti (izvor Republički zavod za statistiku, 2013, str. 31)	15
Tabela 3. Distribucija prema naučnim oblastima	26
Tabela 4. Stambena situacija mladih istraživača, distribucija prema radnom statusu (u %).	29
Tabela 5. Prianja mladih istraživača, distribucija prema radnom statusu (u %)	32
Tabela 6. Zadovoljstvo primanjima mladih istraživača, distribucija prema radnom statusu (u %)	33
Tabela 7. Izvori finansiranja doktorskih studija, distribucija prema radnom statusu (u %).....	36
Tabela 8. Institucionalna podrška, distribucija prema radnom statusu (u %).....	40

SAŽETAK

Predmet ove studije su položaj i uslovi za rad mladih istraživača u društvenim i humanističkim naukama u Srbiji i, konkretno, mehanizmi podrške koje imaju na raspolaganju. Ključna pitanja na koje studija pruža odgovore su: 1) koje su osnovne socio-ekonomske karakteristike mladih istraživača (porodično stanje, primanja, stambena situacija); 2) koje mere podrške su dostupne mladim istraživačima, u kojoj meri se koriste i šta o njima misle doktorandi; 3) kako mladi istraživači procenjuju uslove u kojima rade. Studija se temelji jednim delom na analizi dokumenata i izveštaja relevantnih domaćih institucija i organizacija. S obzirom na to da se mere unapređenja položaja mladih istraživača sprovode u kontekstu pridruživanja Srbije Evropskom visokoobrazovnom prostoru i Evropskom istraživačkom prostoru, analizi domaćih mera prethodni kratki pregled evropskih iskustava. Drugi, značajniji, deo rezultata potiče iz anketnog istraživanja u kojem je učestvovalo 356 doktoranada iz oblasti društvenih i humanističkih nauka. Među doktorandima mogu da se uoče četiri osnovne grupe u odnosu na status koji imaju u naučno-obrazovnom sistemu: asistenti, istraživači saradnici, stipendisti i doktorandi bez naučnih zvanja. Rezultati istraživanja pokazuju da više od polovine doktoranada nema naučna zvanja i ne učestvuje u naučnim projektima koje realizuju njihove matične institucije. U celini posmatrano mladi istraživači nezadovoljni su svojim materijalnim položajem, uslovima za rad, kao i podrškom institucija i Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Preko polovine doktoranada nema adekvatno rešeno stambeno pitanje (žive kod roditelja ili u iznajmljenim stanovima) i ovo je jedan od najznačajnijih problema mladih istraživača. Školarine za doktorske studije izuzetno su visoke, a tek manji broj doktoranada ima status budžetskih studenata. Nedostatak sredstava za naučne skupove i studijske boravke u inostranstvu, nedostupnost literature i nedovoljna materijalna sredstva za istraživanja predstavljaju najveće probleme za naučni razvoj mladih istraživača.

SUMMARY

The subject of this study is status and working conditions of the young researchers in humanities and social sciences in Serbia, and in particular support mechanisms that are available to them. The key questions that the study answers are: 1) what are basic socio-economic characteristics of young researchers (family status, income, housing situation); 2) what types of support are available to young researchers, to what extent are they used and what doctoral students think of them; 3) how young researchers assess the conditions in which they work. The study was based partly on an analysis of documents and reports of relevant local institutions and organizations. Considering that measures to improve the position of young researchers are conducted in the context of Serbian integration into the European Higher Education Area and European Research Area, the analysis of domestic measures is preceded by a brief overview of European experiences. The second, more important, part of the results originates from research survey, which included 356 doctoral students in the field of social sciences and humanities. Among doctoral students four basic groups according to the status they have in the scientific-educational system can be identified: teaching assistants, research assistants, stipend holders and doctoral students without scientific titles. The survey results show that more than half of doctoral students do not have scientific positions and do not participate in the research projects implemented by their home institution. On the whole, the young researchers are dissatisfied with their material position, working conditions, as well as with support provided by their institutions and the Ministry of Education, Science and Technological Development. More than half of doctoral students do not have housing problem adequately solved (they live with parents or in rented apartments) and this is one of the most important problems of young researchers. Scholarships for doctoral studies are extremely high, and only a small number of doctoral students have the status of funded students. Lack of funds for scientific conferences and study trips abroad, the unavailability of literature and lack of funds for research are the biggest problems for the scientific development of young researchers.

1. UVOD

U diskursu strateških dokumenata Evropske unije znanje i ekonomski napredak usko su povezani (Lisabonska strategija). Za uspeh „ekonomije zasnovane na znanju“ (engl. *knowledge based economy*) potrebni su oni koji proizvode znanje, a to su uglavnom istraživači. Njih treba da bude dovoljno da odgovore na zahteve ekonomije znanja, treba da budu adekvatno obučeni i sposobni da svojim istraživanjima doprinose opštem rastu znanja, i konkretno rastu znanja u funkciji ekonomskog napretka. Da bi baza istraživača rasla, potrebno joj je kontinuirano pridruživati mlade istraživače. Zato pružanje adekvatne podrške mladim istraživačima i obezbeđivanje odgovarajućih uslova za njihov život i rad ima važnu ulogu u individualnom razvoju, a predstavlja i put ka doseganju širih ciljeva.

Predmet ove studije su položaj i uslovi za rad mladih istraživača u društvenim i humanističkim naukama u Srbiji i, konkretno, mehanizmi podrške koje imaju na raspolaganju. Među zemljama potpisnicama Bolonjske deklaracije stvaranje naučnoistraživačkog podmlatka vrši se u trećem studijskom ciklusu, doktorskim studijama. Značaj doktorskih studija u Evropskom obrazovnom prostoru istaknut je prvi put na ministarskom sastanku u Berlinu 2003. godine. Opšte ocene iz Berlina produbljene su 2005. godine na sastanku u Salzburgu kada su usvojeni „Salzburški principi“ (European University Association, 2005). Od ukupno deset preporuka dve su značajne za analizu podrške mladim istraživačima. U prvoj se zemljama učesnicama Bolonjskog procesa preporučuje da doktorande tretiraju kao istraživače u ranoj fazi rada, koji bi trebalo da budu prepoznati kao profesionalci sa jednakim pravima i potencijalom da daju doprinos formiranju novog znanja. Druga preporuka odnosi se na obezbeđivanje adekvatnog finansiranja doktorskih programa i doktorskih kandidata.

U Srbiji su doktorske studije uvedene Zakonom o visokom obrazovanju usvojenim 2005. godine. Do uvođenja trećeg ciklusa studija, obrazovanje naučnog podmlatka bilo je zasnovano na „modelu majstora i šegrta“ (Kehm, 2006, str. 69), koji je podrazumevao individualni rad mentora sa doktorskim kandidatom/kandidatkinjom. Doktorati „po starom“, kako se često nazivaju, prestaće da postoje školske 2015/2016. godine, što je zakonski rok dat svima koji su po prethodnom sistemu započeli izradu doktorata.

Kao i u mnogim zemljama Evropske unije (prema European University Association, 2007), uvođenje doktorskih studija u Srbiji dovelo je do povećanja broja doktora nauka. Prema Republičkom zavodu za statistiku, broj novih doktora nauka progresivno se povećavao od 2007. godine kada je tokom godine doktoriralo 206 mladih istraživača. Pet godina kasnije, 2011, doktoriralo ih je 561, dok je 2012. odbranjeno 770 novih doktorata¹. Ipak, i pored rasta broja doktora nauka, situacija nije povoljna, posebno ako se podaci iz Srbije porede sa onim iz zemalja Evropske unije. Kako se zapaža u knjizi „Doktorske studije u Srbiji“: „Sa nešto više od dve hiljade doktora nauka na milion stanovnika Srbija se nalazi među onim zemljama koje još uvek imaju mali kapacitet za razvoj ekonomije zasnovane na znanju, ako se ima u vidu činjenica da je evropski prosek više od dva puta veći“ (*Doktorske studije u Srbiji*, 2014, str. 35).

Nepovoljna situacija u pogledu naučnog podmlatka registrovana je i u *Strategiji naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2010. do 2015. godine*. U ovom dokumentu navodi se da je sa prosečnom starošću istraživača od 44,3 godine „piramida naučne zajednice zabrinjavajuća (str. 9). Kao jedan od strateških ciljeva navodi se udvostručavanje broja doktora nauka (*Strategija naučnog i tehnološkog...*, str. 42). U dodatne podsticajne mere za stvaranje povoljnih uslova za naučnoistraživački rad ubrajaju se:

„inoviranje infrastrukture (opreme, prostora za rad, i dr.), nastavak finansiranja brze dostupnosti naučnoistraživačkih informacija, veće finansiranje usavršavanja u inostranstvu, poboljšanje životnog standarda mladih istraživača i naučnika (lična primanja, materijalni troškovi istraživanja, rešavanje stambenih problema i sl.)“ (*Strategija...*, str. 42)

O uspešnosti strategije na izmaku govori povećanje broja studenata doktorskih studija i doktora nauka (*Doktorske studije u Srbiji*, 2014). Međutim, pored ostvarenja ovog opšteg cilja, malo se zna o socio-ekonomskom položaju i uslovima u kojima mladi istraživači stižu svoja doktorska zvanja. Ovi podaci su retki i u evropskom kontekstu te se anketa o doktorandima u EU „Eurodoc survey“ može uzeti kao jedan od retkih primera sveobuhvatne analize. Namera ove studije, izrađene u okviru projekta

¹ Prema podacima Komisije za akreditaciju i proveru kvaliteta (KAPK), broj novih doktora nauka je i veći (*Doktorske studije u Srbiji*, 2014, str. 36)

„Nacionalni dijalog u oblasti društvenih nauka u Srbiji, 2014–2016“, jeste da pruži osnovne uvide o socio-ekonomskom položaju doktoranada, o uslovima u kojima rade i o mehanizmima podrške koje imaju na raspolaganju. Tek posredno studija se može razumeti kao doprinos vrednovanju Strategije za period od 2010. do 2015. godine. Njena relevantnost okrenuta je budućim koracima i planovima.

Ključna pitanja na koje će studija pokušati da pruži odgovore su: 1) koje su osnovne socio-ekonomske karakteristike mladih istraživača (porodično stanje, primanja, stambena situacija); 2) koje mere podrške su dostupne mladim istraživačima, u kojoj meri se koriste i šta o njima misle doktorandi; 3) kako mladi istraživači procenjuju uslove u kojima rade. Studija se temelji jednim delom na analizi dokumenata i izveštaja relevantnih domaćih institucija i organizacija. S obzirom na to da se mere unapređenja položaja mladih istraživača sprovode u kontekstu pridruživanja Srbije Evropskom visokoobrazovnom prostoru i Evropskom istraživačkom prostoru, analizi domaćih mera prethodni kratki pregled evropskih iskustava. Drugi, značajniji deo rezultata potiče iz anketnog istraživanje u kojem je učestvovalo 356 doktoranada iz oblasti društvenih i humanističkih nauka.

Već u uvodu značajno je naglasiti da se pod mladim istraživačima u radu razumeju doktorandi. Šire posmatrano u mlade istraživače spadaju i postdoktorandi, koji se uglavnom u definišu kao istraživači koji su u poslednjih pet godina odbranili doktorat i rade na samostalnom istraživanju pri naučnoistraživačkoj instituciji. Za razliku od mnogobrojnih zemalja Evropskog obrazovnog prostora, u domaćem naučnoistraživačkom sistemu ne postoje postdoktorandi. Istraživanje je, i u preglednom i empirijskom segmentu, stoga ograničeno na doktorande, mada bez ikakve dileme buduću pažnju treba posvetiti i postdoktorandima kao podjednako značajnom delu populacije mladih istraživača.

2. POLOŽAJ DOKTORANADA I MERE PODRŠKE

2.1. Evropska praksa

Broj studenta doktorskih studija je u porastu u zemljama Evropske unije. Podaci Eurostata pokazuju da je 2007. godine u 27 zemalja članica EU 525.800 studenata bilo

upisano u treći ciklus visokog obrazovanja (*Europe in figures — Eurostat yearbook, 2012, str. 583*). Do 2012. godine broj je porastao na 717.320 studenata². Ukupan broj studenata razlikuje se od zemlje do zemlje, sa Nemačkom na ubedljivoj vodećoj poziciji (208.500 studenata). Udeo studenata na doktorskim studijama u društvenim i humanističkim naukama prelazi 40%, pri čemu 20,2% studenata studira u oblastima humanističkih nauka i obrazovanja nastavnika, a 21,4% studenata u oblasti društvenih nauka, biznisa i prava³.

Za razliku od prvog i drugog ciklusa studija koji su u većoj meri usaglašeni među potpisnicama Bolonjske deklaracije, u trećem – doktorskom ciklusu javljaju se značajnije razlike. One su najvidljivije u činjenici da unutar Evropskog obrazovnog prostora ne postoji jedinstveni sistem za regulisanje položaj doktoranada.

Prema pregledu koji je 2007. godine objavila Evropska univerzitetska asocijacija, različita rešenja za doktorande mogu se svesti na dva pitanja, prvo povezano sa statusom, a drugo povezano sa finansiranjem. Kada je reč o statusu, u Evropi postoje tri modela – status studenta, status zaposlenog istraživača i mešoviti sistem u kojem doktorandi imaju status studenta i neke elemente statusa zaposlenog. Pitanje statusa je značajno iz dva razloga. Prvi, simbolički – ali ne manje značajan, odnosi se na razumevanje doktoranada kao aktivnih i produktivnih učesnika u naučnim istraživanjima. Ova uloga dodeljuje se doktorandima kao zaposlenim istraživačima, a oduzima im se ako se posmatraju isključivo kao studenti. Evropska istraživačka povelja, kao i udruženje mladih istraživača *Eurodoc* zagovaraju da se doktorandi tretiraju kao istraživači. Drugi razlog je praktične prirode i odnosi se na pristup sredstvima, iznos stipendije ili plate, zdravstveno i penziono osiguranje. Naime, studenti uglavnom primaju stipendiju koja podmiruje njihove životne troškove (u nekim zemljama jedva), imaju zdravstveno osiguranje, ali im ne teče radni staž pa ni nemaju penzijske doprinose. Zaposleni doktorandi u statusu istraživača primaju platu za naučni (ponekad i nastavni) rad, zdravstveno su osigurani i teče im radni staž. Međutim, plata podleže većim porezima nego stipendija te postoji bojazan da bi prelazak na sistem zapošljavanja nasuprot stipendiranju smanjio broj mladih u nauci. Ujedno, mobilnost

² http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/R_%26_D_personnel#Doctoral_students

³ Ovo je klasifikacija koju koristi evropska statistička agencija Eurostat.

tokom doktorskih studija lakše se ostvaruje ako ne podrazumeva i zapošljavanje. Zbog toga ne čudi to što se najveći broj evropskih zemalja opredelio za mešoviti status doktoranada (prema European University Association, 2007, str. 15).

I kada se radi o načinu dodele sredstava doktorandima postoje velike razlike. Najčešće se radi o kombinaciji koja podrazumeva stipendiju ili kratkoročna sredstva za istraživački rad, potom platu za održavanje nastave (asistenti) i nadoknadu za učešće u istraživačkim projektima (videti Tabelu 1). Važno je naglasiti da, kada se radi o mešovitim sistemima, dva ili tri dostupna izvora sredstava znače konkurisanje kod dve, tri ili više različitih institucija – npr. stipendije dodeljuju univerziteti, istraživački centri, naučni saveti, ministarstvo, EU agencije i dr. Pošto se u najvećem broju zemalja radi o kompetitivnom sistemu dobijanja stipendija, plata ili asistentskih ugovora, pojedini mladi istraživači mogu imati i samo jedan izvor prihoda.

Tabela 1. Modeli dodele sredstava za doktorande (prema EUA, 2007, str. 16)

Model dodele sredstava	Broj zemalja	Naučno-obrazovni sistem
Samo plata	1	Slovačka
Samo stipendija	8	Bosna i Hercegovina, Češka, Gruzija, Litvanija, Poljska, Rusija, Velika Britanija i Škotska
Asistentski ugovor	0	
Plata i stipendija	5	Austrija, Hrvatska, Danska, Finska, Švedska
Plata i asistentski ugovor	1	Crna Gora
Stipendija i asistentski ugovor	7	Albanija, Andora, Jermenija, Irska, Letonija, Rumunija, Španija
Plata, stipendija i asistentski ugovor	11	Flandrija, Kipar, Estonija, Francuska, Nemačka, Grčka, Island, Lihtenštajn, Malta, Švajcarska, Turska

Ovoj raznolikosti rešenja treba dodati i to da je sistem izvođenja i finansiranja doktorskih studija takođe različit. U pojedinim zemljama doktorske studije povezane su sa istraživačkim projektima, u pojedinim postoje doktorske škole, a u mnogima se sprovode studije po modelu prvog i drugog ciklusa visokog obrazovanja.

I izvori sredstava za studiranje razlikuju se od zemlje do zemlje. Kako se navodi u poslednjem izveštaju o sprovođenju Bolonjskog procesa:

„Javna sredstva i stipendije dostupne su za studente trećeg ciklusa u većini obrazovnih sistema, ali pod različitim uslovima koji su delimično povezani sa

statusom studenata. Kada studenti doktorskih studija primaju javna sredstva ili stipendije, one su obično iste ili više nego za studente prvog i drugog ciklusa(...) Doktorandi primaju platu kao zaposleni u 16 obrazovnih sistema. Oni takođe koriste sredstva za istraživačke projekte (u deset sistema). Studentski doprinosi osnovni su izvor finansiranja u devet obrazovnih sistema. Studentski krediti čine glavni izvor finansiranja na Islandu, u Litvaniji, Luksemburgu, Turskoj i Velikoj Britaniji“ (European Commission/EACEA/Eurydice, 2015, str. 143–144).

Primera radi, u Nemačkoj postoje dva modela sticanja doktorata – tradicionalni i strukturirani. Tradicionalni se izvodi po starom principu „majstora i šegrt“, a strukturirani podrazumeva izvođenje doktorskih studija. Tradicionalni može biti interni – kada je doktorand zaposlen na instituciji na kojoj piše doktorat ili eksterni kada je zaposlen negde drugde. Prema podacima DAAD, u Nemačkoj ima 200.000 internih doktorata (DAAD, 2015, str. 12). Doktorandi mogu biti zaposleni i u industriji ili na institutima, pri čemu je onda mentor sa univerziteta, a više institucije učestvuju u realizaciji obuke. Oko 8% doktoranada pohađa studijske programe (DAAD, 2015, str. 14). Oni se sprovode u okviru Grupa za obučavanje u istraživanju (nem. *Graduierkollegs*) ili u okviru doktorskih škola (nem. *Graduiererschulen*). Finansira ih Nemačka fondacija za istraživanja, koja takođe finansira individualno učešće doktoranada u istraživačkim projektima. Na državnim institucijama, studije su besplatne, s tim što studenti plaćaju taksu u iznosu od 75–250 evra po semestru (DAAD, str. 29).

Za otpočinjanje doktorskih studija ili izradu doktorata ne postoje starosne granice, a sve druge kriterijume za upis definišu same institucije na kojima se programi izvode. Nemačka fondacija za istraživanja finansira deo doktoranada u maksimalnom trajanju od 3 godine – ako se radi o doktorskim školama ili grupama za obučavanje u istraživanju, dok individualno finansiranje zavisi od trajanja projekta⁴. Iznos stipendije za doktorande je između 1.000 i 1.365 evra mesečno, a uz nju se dobijaju i sredstva za istraživački rad (nabavku literature i sl.) u iznosu od 103 evra mesečno. Postoje i

⁴

http://www.dfg.de/en/research_funding/programmes/coordinated_programmes/research_training_groups/faq_research_training_groups/index.html#faq13084639345120635

posebna sredstva za putovanja i troškove istraživanja, a za doktorande koji imaju decu postoji dečiji dodatak (400 evra). Pored stipendije, neki doktorandi imaju i ugovore sa institucijama za druge naučne ili obrazovne poslove. Doktorandi koji imaju samo stipendiju ne plaćaju na nju porez, ali ona ne obuhvata pristup sistemu socijalnog osiguranja (doktorandi sami uplaćuju doprinose). Oni koji imaju ugovore (uglavnom sa pola radnog vremena na ograničeno vreme) imaju plate koje variraju u zavisnosti od obima posla, pokrajinske regulative i drugih faktora.

Nešto drugačiji model postoji u Sloveniji u kojoj je sufinansiranje doktorskih studija počelo 2007/2008. školske godine. Njime je 2009/10. bilo obuhvaćeno 58% studenata. Sredstva po studentu iznosila su 2.948 evra 2007/2008, a dve godine kasnije (2009/2010) iznos je prepolovljen (Skrbinjek i Lesjak, 2011, str. 594). Novi sistem finansiranja uveden je 2010. godine i on je podrazumevao da konkurs za finansiranje studenata sprovode univerziteti, a ne kao do tada Ministarstvo nauke. Na raspolaganju su dva tipa – puno i delimično sufinansiranje studenta. Puno sufinansiranje studenata podrazumeva pokrivene troškove studije (u maksimalnom iznosu od 4.000 evra po godini) i stipendiju za nezaposlene studente u iznosu od 5.950 evra. U poslednje dve godine studenti mogu primiti i nadoknadu za materijalne troškove u iznosu do 2.500 evra. Delimično sufinansiranje studija podrazumeva samo troškove školarine do 2.000 evra po godini. Kako navode Skrbinjek i Lesjak, 2010. godine je puno sufinansiranje obuhvatilo 200 kandidata, a delimično 600 studenata te je ovim programom obuhvaćeno 27% studentske populacije na doktorskim studijama (str. 596). Treba naglasiti da su navedeni mehanizmi podrške dostupni samo nezaposlenim istraživačima, što znači da mladi koji su zaposleni u naučnoistraživačkim ustanovama podršku mogu da dobijaju kao članovi naučnih projekata koje finansira nadležno ministarstvo ili od svojih matičnih institucija.

Sistem u Hrvatskoj sličan je slovenačkom jer se mladi istraživači finansiraju preko instrumenata istraživačke politike kojima koordinira ministarstvo nauke. Mladi istraživači na fakultetima učestvuju i u naučnim projektima svoje institucije i imaju zvanje asistenta i učestvuju u nastavi. Po oceni Brajdić Vuković, sistem mladih istraživača Hrvatske komparativno je povoljniji nego sistemi nekih drugih zemalja, jer doktorandima teče radni staž, imaju penzijsko i socijalno osiguranje, studije su im

plaćene, primaju stipendije, a troškovi doktorskog istraživanja obezbeđeni su preko projekta u kojem učestvuju (Brajdić Vuković, 2013, str. 100). Autorka međutim upozorava na nezadovoljstvo mladih sredstvima koja su im na raspolaganju, kao i na krajnje neizvesnu akademsku budućnost zbog čega mlade istraživače svrstava u prekarijat (Brajdić Vuković, 2012, str. 117).

U zaključku pregleda evropske prakse treba naglasiti da se sve mogućnosti koje se pružaju mladim istraživačima ostvaruju na kompetitivnim osnovama tako da doktorandi pored bazičnih kriterijuma moraju da imaju zadovoljavajuću naučnu produkciju, učešće na konferencijama i projektima. Ovo u nekim zemljama dovodi do toga da se najbolji studenti finansiraju po nekoliko osnova, što za posledicu ima da mnogo njih ostaje izvan sistema podrške (Hallonsten and Hugande, 2014). Osim pojedinih evropskih ili nacionalnih programa koji su namenjeni ženama u nauci, u zemljama Evropske unije društveni ili ekonomski položaj doktoranada nije osnov za dobijanje finansijskih sredstava. Takođe, treba naglasiti da se značajne razlike javljaju između sistema u kojima je visoko obrazovanje izrazito komercijalizovano, te su školarine za doktorske studije visoke (npr., Velika Britanija, Holandija), i onih u kojima država pokriva i školarine na trećem ciklusu (npr., Nemačka, Češka Republika, Norveška). Na kraju, veliki deo razlika u uslovima rada proizilazi iz opšte snage istraživačkog sistema, ulaganja u nauku i iz socijalnih politika koje se primenjuju na sve, pa i na mlade istraživače.

2.2. Doktorandi u Srbiji

Po uvođenju doktorskih programa po modelu „Bolonjskog“ trećeg ciklusa broj doktoranada u Srbiji se desetostruko uvećao. Prema procenama, postoji preko 10.000 studenata doktorskih studija, a ovom broju treba dodati i 3.832 magistara koji su doktorske teze prijavili po starom sistemu (*Doktorske studije u Srbiji*, 2014, str. 40–41). U oblasti društveno-humanističkih nauka ima 2.858 studenata doktorskih studija na državnim fakultetima, a od toga je 675 upisano školske 2013/2014. godine (*Doktorske studije u Srbiji*, 2014, str. 43).

Nije lako ustanoviti koliko doktoranada ima status istraživača. Podaci o starosti studenata doktorskih studija nisu dostupni, pa ih je teško porediti sa podacima Republičkog zavoda za statistiku o starosnoj strukturi naučne populacije (Tabela 2).

Analiza iz 2013. godine pokazuje da u Srbiji radi 10.743 istraživača sa punim radnim vremenom i 3.900 istraživača sa kraćim od punog radnog vremena. Istraživači do 35. godina starosti čine bezmalo trećinu zaposlenih sa punim radnim vremenom. Ako se pretpostavi da je ovo okvirna starosna granica za studente doktorskih studija, to znači da je manje od trećine doktoranada prepoznato u naučnom sistemu.

Tabela 2. Istraživači u Srbiji prema starosti (izvor Republički zavod za statistiku, 2013, str. 31)

	Zaposleni sa punim radnim vremenom	Zaposleni s kraćim od punog radnog vremena
Manje od 25 godina	92	16
25–29	1.485	441
30–34	1.802	597
35–39	1.575	543
40–44	1.307	534
45–49	1.236	486
50–54	1.086	421
55–59	939	375
60–64	976	408
65–69	242	87
70 i više	3	2
UKUPNO	10.743	3.900

Ovi podaci o broju studenata i broju naučnika povezani su sa razlikama u statusu mladih istraživača u Srbiji. Naime, među doktorandima mogu da se uoče četiri osnovne grupe u odnosu na status koji imaju u naučno-obrazovnom sistemu.

Prvu grupu čine **asistenti** zaposleni na privatnim i državnim univerzitetima. Izbor u zvanje asistenta uslovljen je upisom na doktorske studije ili prijavom doktorske disertacije po starom sistemu. Asistenti imaju ugovore na određeno vreme (tri godine sa mogućnošću produženja na još tri godine) i primaju platu na osnovu kolektivnog ugovora za zaposlene u visokom obrazovanju.

Drugu grupu čine **istraživači saradnici** zaposleni u institutima. Izbor u zvanje istraživača saradnika, uslovljen takođe upisanim doktorskim studijama, ne podrazumeva nužno i zasnivanje radnog odnosa sa institutom, mada se u praksi ovo najčešće dešava. Ugovori istraživača saradnika, kao i u slučaju asistenata, oročeni su na

tri godine, sa mogućnošću ponovnog izbora u ovo zvanje na još tri godina. Ovih šest godina ujedno predstavljaju i rok koji imaju doktorandi da završe disertaciju. Ugovor i plata istraživača saradnika u institutu zasnovani su na sredstvima koje Ministarstvo izdvaja za domaće naučne projekte.

Treću grupu predstavljaju **stipendisti** Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja. Stipendisti se angažuju na osnovu konkursa Ministarstva, biraju u istraživačko zvanje i povezuju sa projektima koje Ministarstvo finansira. Utoliko je njihov položaj sličan istraživačima saradnicima, s tim što se stipendisti pridružuju projektnim timovima na fakultetima i na institutima. Za svoj rad ne primaju platu već stipendiju. Njihovi ugovori pokrivaju zdravstveno, ali ne i penziono osiguranje.

Četvrtu grupu čine **studenti doktorskih studija bez istraživačkih (naučnih) ili nastavnih zvanja**. Oni ne primaju ni platu ni stipendiju, ne učestvuju u projektima koje finansira Ministarstvo. Studenti do navršenih 26 godina imaju pravo na zdravstveno osiguranje. Oni stariji, recimo, studenti koji su makar i godinu dana produžili studije u odnosu na redovno trogodišnje trajanje, ostaju bez osiguranja po osnovu studentskog statusa.

Iz navedenog pregleda statusa doktoranada proizlazi da je ključni, mada ne i jedini, instrument podrške mladim istraživačima kojim raspolaže Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja uključivanje doktoranada u državno finansirane projekte. Ova podrška se pak različito iskazuje tako da 1) istraživači saradnici primaju platu, 2) asistenti primaju honorare za naučni rad, a 3) nezaposleni studenti doktorskih studija dobijaju stipendiju.

Zbog značaja ovog instrumenta potrebno je razmotriti dva mehanizma njegove implementacije – prijavu naučnih projekata i priključivanje doktoranada postojećim projektima.

Poslednji ciklus prijavljivanja projekata koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja sproveden je 2010. godine i projekti tada finansirani završiće se

2015. godine⁵. Konkursne propozicije podsticale su uključivanje mladih istraživača, ali je značaj njihove zastupljenosti minimalno vrednovan. Projekti koji imaju više od 20% mladih istraživača – zaposlenih studenata doktorskih studija i stipendista – od ukupnog broja prijavljenih istraživača dobijali su jedan dodatni bod (od 50 bodova koji se dodeljuju istraživačkom timu) (*Akt o izboru, vrednovanju i finansiranju...* 2010, član 17). Mladi istraživači bili su delimično izuzeti od uslova visoke naučne produkcije, te su mladi istraživači starosti 30 godina i mlađi imali zagaranovanu kategoriju A4, a pri prijavi projekta njihovi meseci istraživačkog rada nisu se računali u ukupnom broju istraživačkih meseci. Takođe, istraživači starosti od 30 do 35 godina imali su mogućnost da biraju tri najpovoljnije godine za bodovanje.

Priključivanje novih stipendista postojećim projektima realizuje se prema *Programu podsticanja i stipendiranja mladih i nadarenih za istraživački rad za period 2012–2015. godine*. Na osnovu Programa, Ministarstvo jednom godišnje raspisuje konkurs na koji mogu da se prijave nezaposleni studenti doktorskih studija, starosti do 27 godina i mlađi. Za priključivanje mladih naučnim projektima mora postojati saglasnost rukovodioca projekta ili naučne ustanove, te se izbor suštinski vrši na dva nivoa (ministarstvo i naučna ustanova). Stipendija je u 2015. godini iznosila 32.000 dinara, a za materijalne troškove istraživačkog rada projektima je uplaćivano 3.500 dinara mesečno za teorijske projekte i 4.600 dinara mesečno za eksperimentalne projekte.

Prema podacima Ministarstva, na projekte u oblasti društvenih nauka inicijalno je – pri prijavljivanju projekata 2010. godine – uključeno 408 studenata doktorskih studija i doktoranada. Zaključno sa 2014. godinom, ukupan broj stipendista na doktorskim studijama koji su angažovani na projektima Ministarstva je 956. To predstavlja značajno povećanje učešća mladih istraživača u poređenju sa prethodnim ciklusima projekata. Ovo je, kako se navodi u publikaciji „Doktorske studije u Srbiji“, prvi put da je udeo doktoranada dosegao 15% – kada se posmatraju sve naučne oblasti (*Doktorske studije u Srbiji*, 2014, str. 44).

⁵ U trenutku pisanja rada (oktobar 2015. godine) Ministarstvo je najavilo novi ciklus projekata od 2016. godine.

Od navedenog broja doktoranada u društvenim naukama bila su 102 nova stipendista po konkursima u 2012, 2013. i 2014, plus 31 stipendista kojem je produžena stipendija (dobili su stipendiju pre perioda 2012–2015), jer stipendiranje traje četiri godine. U oblasti istorije, arheologije i etnologije finansirano je 26 novih stipendista, njih 15 dobilo je produženje stipendije. U oblasti jezik i književnost bio je 31 novi stipendista, za njih 42 je produženo. Ukupno, dakle, u društvenim i humanističkim naukama Ministarstvo je stipendiralo 242 doktoranda, u periodu od 2012. do 2014. godine. Ako se posmatra zbir stipendista, istraživača saradnika i asistenata, u 127 projekata u društveno-humanističkim naukama učestvovalo je 650 doktoranada – ili petoro po projektu. Mada se precizna računica ne može izvesti, ovaj podatak upućuje na zaključak da je jedna četvrtina studenata doktorskih studija uključena u projekte koje finansira Ministarstvo.

Ovo je izuzetno važno jer svi drugi mehanizmi podrške Ministarstva zavise od učešća u projektima. Drugim rečima, jedino oni doktorandi koji su angažovani na projektima koje finansira Ministarstvo ispunjavaju uslov da se prijave na konkurse. Oni se takođe ostvaruju prema Programu podsticanja i stipendiranja mladih i nadarenih za istraživački rad za period 2012–2015. godine i u njih spadaju:

- sufinansiranje završne obrade doktorske disertacije;
- sufinansiranje učešća na naučnim skupovima u zemlji i inostranstvu;
- sufinansiranje troškova prijave i odbrane doktorske disertacije;
- sufinansiranje troškova eksperimentalnog dela doktorata;
- sufinansiranje troškova objavljivanja radova u referentnim međunarodnim časopisima citiranim u WoS-u u 2014. godini i
- sufinansiranje studijskih boravaka u inostranstvu.

Podaci o iskorišćenosti ovih sredstava dostupni su samo za 2014. godinu. Prema Informatoru Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, u svim naučnim oblastima sufinansirano je 67 istraživača za učešće sa radom na naučnim skupovima u inostranstvu, a osam istraživača na sastancima radnih tela naučnih skupova u inostranstvu. Finansijski je podržano 95 završnih obrada doktorskih disertacija istraživača i stipendista Ministarstva. Sudeći po dostupnim podacima, objavljivanje radova i studijski boravci u inostranstvu nisu podržani 2014. godini. Time se potvrđuje

ocena izneta u publikaciji o doktorskim studijama u Srbiji, da u poređenju sa prvim godinama sprovođenja strateških dokumenata, opada podrška mladim istraživačima (*Doktorske studije u Srbiji*, 2014, str. 44).

Status mladih istraživača i mere podrške Ministarstva treba posmatrati odvojeno od drugog značajnog segmenta ekonomskog položaja doktoranada, a to je **plaćanje školarine**. Prema Zakonu o visokom obrazovanju, postoje samofinansirajući i budžetski studenti. Broj budžetskih studenata i visinu školarine za samofinansirajuće studente utvrđuje Ministarstvo prosvete na predlog univerziteta. Školarine za univerzitetsko obrazovanje u Srbiji su visoke u poređenju sa drugim evropskim zemljama (Ivošević i Miklavič, 2009, str. 93), a za doktorske studije školarine uglavnom prelaze 100.000 dinara po godini studija (Anketa o doktorskim studijama, 2014, str. 21). Ovome treba dodati da studenti pored školarine na mnogim univerzitetima moraju posebno da plaćaju prijave ispita, overe semestra, prijavu i odbranu doktorske disertacije. Kako se navodi u analizi doktorskih studija u Srbiji, u školskoj 2013/2014. godini, od 2.393 studenata upisanih na doktorske studije na državnim fakultetima, 41% su bili budžetski finansirani, a približno isti broj studenata se od 2010. finansira iz budžeta (*Doktorske studije u Srbiji*, 2014, str. 39). Ovome treba dodati da jedan deo visokoobrazovnih ustanova ima praksu da pojedine studente oslobodi plaćanja školarine. Oslobađanje od školarine ili troškova prijave i odbrane doktorske disertacije uglavnom je rezervisano za asistente koji rade u instituciji u kojoj pišu doktorat.

Sledeći značajan aspekt ekonomskog položaja mladih istraživača jeste **stanovanje**. Značaj ovog pitanja istaknut je i u Strategiji naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2010. do 2015. godine (2010). U njoj se navodi da 2.500 istraživača nema adekvatno rešen stambeni problem, te bi njegovim rešavanjem Republika Srbija „obezbedila ostanak najtalentovanijih mladih ljudi, kao i povratak dela onih koji su otišli“ (*Strategija...*, 2010, str. 41).

Za rešavanje stambene situacije doktoranada postoje dva ključna mehanizma. Prvo, studenti doktorskih studija na državnim fakultetima imaju pravo da konkurišu za smeštaj u studentskim domovima. Ovo rešenje je privremeno, oročeno na redovne tri godine trajanja doktorskih studija. Na njega pravo imaju samo budžetski finansirani

studenti, a preduslov za smeštaj u domu je i da su studenti nezaposleni. Drugi mehanizam podrške, predviđen i Strategijom naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije jeste izgradnja stanova za mlade naučnike. Ideja ovog mehanizma je da se trajno reši pitanje stanovanja mladih istraživača i njihovih porodica obezbeđivanjem povoljnih uslova za kupovinu stanova. S tom idejom je na Univerzitetu u Beogradu još 1995. godine osnovana Fondacija za rešavanje stambenih potreba mladih naučnih radnika Univerziteta u Beogradu⁶. Fondacija ima širu strukturu korisnika nego što naziv sugeriše, te se stanovi kojima fondacija raspolaže dodeljuje zaposlenima na Univerzitetu u Beogradu, Univerzitetu umetnosti, zaposlenima u institutima i institucijama kulture od nacionalnog interesa. Primarni rad Fondacije povezan je sa izgradnjom stanova u univerzitetskom naselju u Bloku 32, na Novom Beogradu.

Izgradnja Bloka 32 primer je svih poteškoća i neefikasnosti u obezbeđivanju adekvatnog stanovanja mladih istraživača. Projekat Univerzitetsko naselje započet je 1996. godine sa idejom da se u sedam objekata izgrade stanovi za 517 naučnika. Od početne ideje do raspisivanja prvog konkursa, 2003. godine, proteklo je šest godina. Na konkurs se javilo 1.000 zaposlenih u nauci i kulturi i oni koji su ispunili uslove podeljeni su u 16 grupa prema kojima je utvrđen red prvenstva za useljavanje. Do danas, dakle 14 godina od početka projekta, izgrađene su i useljene samo dve zgrade – jedna 2004. godine, a druga 2008. godine. Planirano je da se naredni stanovi raspoređuju po konkursu iz 2003. godine što suštinski znači da su onima koji su u nekom od statusa mladih istraživača danas, stanovi nedostupni.

Izgradnja Univerzitetskog naselja poverena je 2010. godine preduzeću JUP istraživanje i razvoj d. o. o., koje je osnovala Vlada Republike Srbije. Ovo preduzeće koristi sredstva u iznosu od 420 miliona evra koje su obezbeđeni iz nekoliko izvora: Evropske investicione banke, Razvojne banke Saveta Evrope, pretpristupnih fondova EU i iz budžeta Republike Srbije⁷. Pored izgradnje stanova, preduzeće ima brojne druge projekte podrške nauci – nabavku opreme, izgradnju infrastrukture, naučno-tehnoloških parkova, Centra za promociju nauke i dr.

⁶ <http://unifondzastanove.bg.ac.rs/fondacija.html>

⁷ <http://unifondzastanove.bg.ac.rs/podaci.html>

Ovo preduzeće značajno je jer je zaduženo za izgradnju stanova za mlade istraživače u Nišu i Kragujevcu. Prema podacima sa veb-sajta JUP istraživanje i razvoj, u Nišu je 2008. godine započeta izgradnja tri zgrade sa 98 stanova. Raspodelu stanova vrši Fondacija za rešavanje stambenih potreba mladih naučnih radnika i umetnika Univerziteta u Nišu. Kao i beogradska, ova Fondacije je osnovana devedesetih godina. Zvanično je počela sa radom 2003. godine kada joj je Vlada RS ustupila 112 stanova i poslednji konkurs za njihov otkup raspisan je 2007. godine. I za izgradnju stanova za mlade istraživače Univerziteta u Kragujevcu zadužen je JUP istraživanje i razvoj, ali ovi stanovi su do 2015. godine stigli tek do faze glavnog projekta.

Na Univerzitetu u Novom Sadu je situacija povoljnija. Fondacija za rešavanje stambenih potreba mladih nastavnih i naučnih radnika i umetnika ne zavisi od JUP istraživanje i razvoj već od sredstva AP Vojvodine. Fondacija je dodelila stanove u tri stambene zgrade, a u toku je izgradnja četvrte. Konkursi za tri zgrade bili su raspisani odvojeno, 2008, 2011. i 2014. godine. Za razliku od modela po kojem funkcioniše izgradnja stanova u Beogradu, Nišu i Kragujevcu, u Novom Sadu naučnici podižu kredit za stan i plaćaju subvencionisanu cenu kvadratu, a uplaćena sredstva koriste se za izgradnju novih stanova.

Informacijama o radu fondacija pri državnim univerzitetima treba dodati još nekoliko podataka. Prvo, Fondacije – a ponekad i sami fakulteti, raspolažu i određenim brojem stanova koji se iznajmljuju po povoljnijim uslovima. Njihov tačan broj na nivou Srbije teško je proceniti. Drugo, mogućnost da konkurišu za rešavanje stambenog problema imaju samo mladi istraživači zaposleni na fakultetima i institutima čiji je osnivač država. Treće, mada sve fondacije slove na mlade naučnike one se suštinski bave rešavanjem stambenog pitanja svih naučnika. Pri rangiranju prijava, mladi istraživači (uglavnom do 40. godina) dobijaju dodatne bodove, ali postoji i niz drugih kriterijuma (porodično stanje, naučna produkcija i sl.) koji umanjuju njihove šanse. Treće, dodela stanova mladim naučnicima jedan je od retkih instrumenata podrške u kojem naučna izvrsnost nije jedini kriterijum – uzima se u obzir porodično stanje i invalidnost.

Pored statusa, finansiranja studija i stanovanja, uslovi za rad mladih istraživača određeni su i nizom drugih elemenata. U njih spadaju: **kvalitet bibliotečkog fonda,**

pristup časopisima, dostupnost softvera za analize, sredstva za empirijska istraživanja, sredstva za odlaske na naučne konferencije i studijske boravke u inostranstvu, prostor za rad. Nadležnosti za obezbeđivanje ovih elemenata podrške su podeljene među brojnim akterima u naučnoistraživačkom sektoru – između ministarstva, univerziteta, fakulteta, instituta – ali i različitih tela i fondacija na lokalnom (gradskom i opštinskom), pokrajinskom i međunarodnom nivou. Stoga se teško može govoriti o jedinstvenim politikama, mehanizmima njihovog sprovođenja, obimu i delotvornosti.

U pogledu svih navedenih elemenata koji određuju uslove za rad, mladi istraživači u društvenim naukama dele sudbinu svojih starijih kolega. U izveštaju o stanju u društvenim naukama koji je pripremljen u okviru projekta WBC-INCO.NET ističe se da u društvenim naukama ne postoje dovoljna sredstva za empirijska istraživanja (*WBC-INCO.NET*, 2011, str. 18). Ovaj problem posebno ističu mladi istraživači (Ocokoljić, Kleut i Radovanović, 2015, str. 24–26). Istraživači do 30 godina retko odlaze na konferencije – samo njih 16% bilo je na konferencijama izvan Srbije i regiona, i na studijske boravke u inostranstvu (Valić Nedeljković i Kmezić, 2013, str. 123). Razlog tome, makar delimično, može biti izostanak adekvatne finansijske podrške. U istraživanju sprovedenom u okviru projekta „Uspostavljanje dijaloga između zajednice istraživača i donosilaca odluka radi unapređenja kvaliteta istraživanja u društvenim naukama u Srbiji“, takođe se navodi da „iako su primanja stabilna i relativno zadovoljavajuća, ona mladima ne omogućuju i ulaganje u dalje studije, dalje usavršavanje, odlaske na konferencije, studijske boravke u inostranstvu, plaćanje prevođenja tekstova za objavljivanje u prestižnijim časopisima u svetu i sl.“ (2013, str. 126)

Poslednja anketa među sprovedena studentima doktorskih studija u Srbiji pokazuje da su doktorandi relativno zadovoljni pristupom literaturi i da koriste Kobson servis za pristup inostranim časopisima (*Anketa o doktorskim studijama u Srbiji*, 2014). Međutim, kako se navodi u izveštaju, „i dalje se vidi da je jako mali procenat, samo 27% doktoranata, zadovoljno uslovima za istraživački rad što je prilično zabrinjavajuće. Međutim, ono što još više zabrinjava je da, kada se poredi sa prethodno analiziranim periodom 2012/13, može se uočiti pogoršanje uslova za istraživački rad“ (str. 17).

Predstavljeni pregled mera podrške mladim istraživačima i podaci iz postojećih istraživanja služe kao osnova za procenu uslova života i rada doktoranada. Drugi, daleko značajniji deo, čini anketa među mladima u društvenim i humanističkim naukama koja je sprovedena za potrebe ove studije. Celovita slika, koju ćemo izložiti u nastavku, može se dobiti tek sagledavanjem iskustava i mišljenja mladih o uslovima rada i podršci koja im je na raspolaganju.

3. METODE ISTRAŽIVANJA I KARAKTERISTIKE UZORKA

Istraživanje anketnog tipa sprovedeno je, u sklopu RRPP projekta „Nacionalni dijalog u oblasti društvenih nauka u Srbiji, 2014–2016“ na uzorku od 356 doktoranada iz oblasti društvenih i humanističkih nauka. Pošto se radi o grupi koja aktivno koristi informacione tehnologije, istraživački tim se opredelio za anketiranje putem interneta. Ono je implementirano upotrebom Gugl dokumenata (onlajn formulara), koji je izabran pre svega zbog dostupnosti.

Anketni list činilo je 35 pitanja podeljenih u tri celine: 1) opšti podaci o ispitanicima, 2) životni standard i institucionalna podrška i 3) obrazovanje i obrazovni programi (videti Prilog 1. Upitnik)⁸. Pitanja su bila zatvorenog tipa, osim poslednjeg u kojem su doktorandi zamoljeni da navedu tri stvari koje bi trebalo uraditi da bi se poboljšao položaj mladih istraživača i doktoranada.

Anketiranje je trajalo od 29. aprila do 20. juna 2015. godine. Za potrebe istraživanja napravljena je lista univerziteta i fakulteta na kojima se izvode doktorske studije iz društvenih i humanističkih nauka. Poziv za učešće u istraživanju upućen je fakultetskim službama za poslediplomske studije, prodekanima za doktorske studije ili dekanima. Takođe, pozivi su upućeni i putem neformalnih mreža doktoranada.

Onlajn anketu anonimno je popunilo 379 mladih istraživača među kojima su, neplanirano, jedan deo činili oni koji ne studiraju u društveno-humanističkim naučnim oblastima. Pošto je istraživanje isključivo usmereno na ovu grupu nauka, odgovori 23 ispitanika nisu uvršteni u dalje analize. Obrada podataka vršena je u programu SPSS.

⁸ U ovoj studiji biće izloženi podaci o životnom standardu i podršci, dok je pitanje doktorskih studija i neformalnog obrazovanja predmet druge studije (Krstić, Pudar Draško, Radovanović 2015).

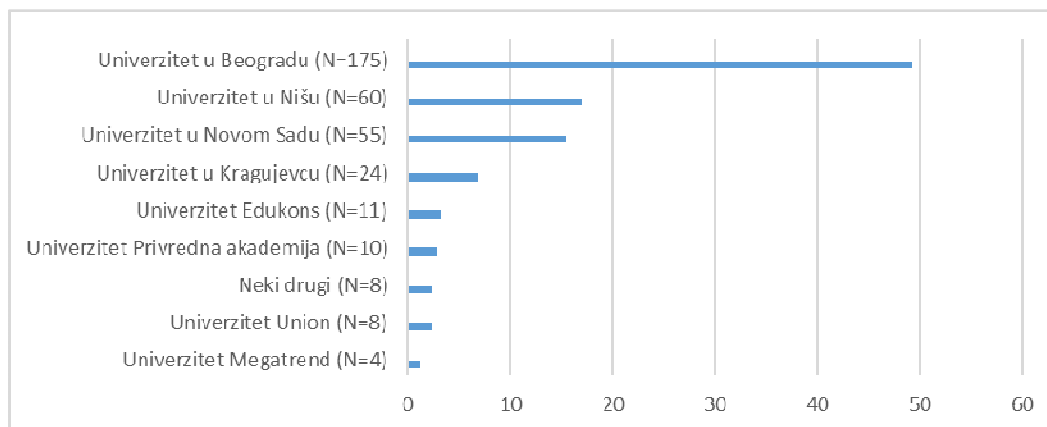
Odgovori na poslednje otvoreno pitanje sa predlozima mladih istraživača analizirani su kvalitativno tako što su induktivno kreirane kategorije na osnovu iznetih predloga i mišljenja. U sledećem koraku, tematske kategorije su sintetizovane, dubinski analizirane i interpretirane u kontekstu kvantitativnih podataka.

Postavlja se pitanje u kojoj meri je istraživanje reprezentativno za celokupnu populaciju mladih istraživača u društvenim i humanističkim naukama. Kako je već navedeno, precizni podaci o broju doktoranada ne postoje, a činjenica da doktorandi imaju nekoliko preklapajućih statusa (studenti, istraživači, stipendisti) dodatno otežava utvrđivanje obima ove populacije. Na državnim fakultetima je u školskoj 2013/2014. godini bilo 2.858 studenata doktorskih studija u društveno-humanističkim naukama (DHN), pri čemu je 675 upisalo prvu godinu studiju (*Doktorske studije u Srbiji*, 2014, str. 43). Može se pretpostaviti da je približan broj studenata upisao studije u 2014/2015. godini, kao i da je jedan deo doktoranada izašao iz sistema odbranivši doktorat. U 2013/2014. godini na privatnim univerzitetima studiralo je oko 200 studenata (*Doktorske studije u Srbiji*, 2014, str. 39), a pregled akreditovanih programa pokazuje da se radi uglavnom o studijama iz društveno-humanističkih nauka. Ukupnom broju studenata doktorskih studija po „Bolonjskom“ modelu, treba dodati i magistre koji su doktorske teze prijavili po starom sistemu. Njih ukupno ima 3.832 (*Doktorske studije u Srbiji*, 2014, str. 41), a pošto doktorandi u društvenim i humanističkim naukama čine trećinu svih studenata, može se pretpostaviti da je i u slučaju ove grupe slična situacija (1.277 magistara u DHN). Kada se svi ovi okvirni podaci zbroje, može se pretpostaviti da u Srbiji postoji preko 4.000 mladih istraživača, doktoranada u oblasti društvenih i humanističkih nauka. Ne zna se koliko je njih zaista aktivno, a koliko ih je u obrazovnom sistemu samo „na papiru“. Usled nedostatka relevantnih podataka, čak i kada se radi o obimu populacije koja je obuhvaćena istraživanjem, nije bilo moguće ostvariti reprezentativnost uzorka. Ipak, sa izvesnom sigurnošću može se reći da je 356 doktoranada koji su popunili upitnik oko 15% aktivne populacije.

U istraživanju je učestvovalo 327 studenata doktorskih studija i 29 magistara nauka koji imaju prijavljene doktorske disertacije. Bezmalopolo polovina njih (videti Grafikon 1) studira na Univerzitetu u Beogradu, po šestina na Univerzitetu u Novom Sadu i Nišu. Broj doktoranada sa Univerzitetu u Kragujevcu je daleko manji, a najmanje onih koji

studiraju na privatnim visokoobrazovnim institucijama (Univerzitet Megatrend, Edukons, Privredna akademija, Univerzitet Union i drugi). Ovi podaci relativno su konzistentni sa drugim dostupnim podacima o broju doktoranada po univerzitetima (Doktorske studije u Srbiji, 2014, str. 39).

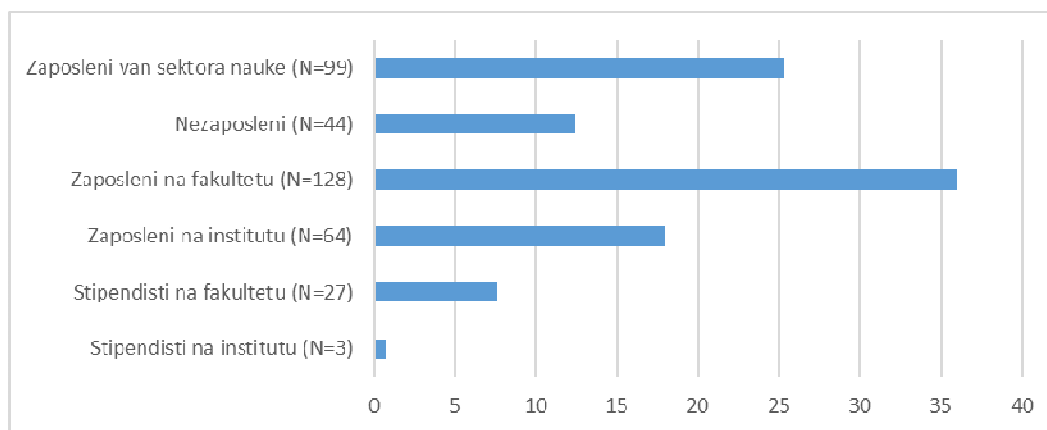
Grafikon 1. Distribucija ispitanika prema univerzitetima (u%)

U pogledu radnog statusa, kako se vidi iz Grafikona 2, najveći broj ispitanika (36%) je zaposlen na fakultetima, a najmanje ima stipendista koji su angažovani na projektima koje izvode instituti. Ova visoka zastupljenost zaposlenih na univerzitetima, kao i stipendista pri fakultetima, može biti posledica toga što ih je više u ukupnoj populaciji, a delimično i toga što je poziv na učešće u istraživanju distribuiran pre svega preko fakulteta, kao nosilaca doktorskih studija. Međutim, i prema Republičkom zavodu za statistiku ukupan broj svih istraživača u društveno-humanističkim naukama na univerzitetima je skoro sedam puta veći od broja istraživača na institutima⁹ (Republički zavod za statistiku, 2013, str. 19–20).

⁹ Od ukupno 14.643 istraživača zaposlenih sa punim i kraćim od punog radnog vremena, u društvenim i humanističkim naukama na univerzitetima radi 7.769 istraživača, a na institutima 1.116 istraživača (Republički zavod za statistiku, 2013, str. 19–20)

Grafikon 2. Distribucija ispitanika prema radnom statusu (u%)

Među naučnim oblastima u kojima doktorandi studiraju ili pišu doktorate preovlađuju ekonomske nauke (Videti Tabelu 3) – najzastupljenije na Univerzitetu u Beogradu, ali i na privatnim univerzitetima. Ovu oblast prate filologija, psihologija, pravo, sociologija, filozofija, andragogija i pedagogija. Sa po manje od pet procenata zastupljene su i druge društveno-humanističke nauke.

Tabela 3. Distribucija prema naučnim oblastima

Naučne oblasti	N	%
Ekonomija	76	21,8%
Filologija	43	12,3%
Psihologija	36	10,3%
Pravo	28	8,0%
Sociologija	24	6,9%
Filozofija	23	6,6%
Andragogija i pedagogija	21	6,0%
Kulturološko-komunikološke nauke	13	3,7%
Istorija	12	3,4%
Političke nauke	10	2,9%
Defektologija	10	2,9%
Antropologija i etnologija	7	2,0%
Istorija/teorija umetnosti	7	2,0%
Rodne studije	7	2,0%
Arheologija	5	1,4%
Nešto drugo	27	7,7%
UKUPNO	349	100,0%

Starosna struktura ispitanika je takva da mlađi od 25 godina čine mali deo uzorka (3,1%). Najviše ispitanika je u starosnoj grupi od 25 do 29 godina (41,7%). Doktorandi

starosti od 30 do 34 godine čine 35% uzorka, od 35 do 39 godina 12,7% uzorka, dok je 7% starijih od 40 godina.

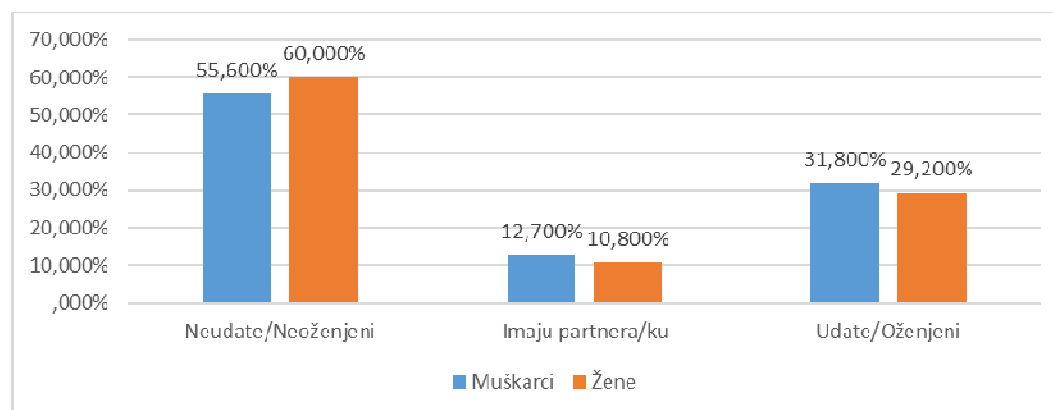
U istraživanju je učestvovalo 236 žena (66,3%) i 120 muškaraca (33,7%). Žene su zastupljenije u uzorku nego što je to slučaj u ukupnoj populaciji (Republički zavod za statistiku, 2013, str. 19–20). Ipak, ovi podaci odnose se samo na istraživače, a ne na doktorande bez naučnih zvanja, te se može pretpostaviti i da više žena upisuje doktorske studije nego što ih ostaje u statusu istraživača.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

4.1. Porodična situacija doktoranada

Više od polovine mladih istraživača/ica nisu u oženjeni, odnosno udati. Manje od trećine ih živi u bračnoj zajednici, a oko 11% u vanbračnoj. Razlike među muškarcima i ženama su veoma male (videti Grafikon 3). Ove nalaze moguće je sagledati u širem kontekstu demografskih podataka koji pokazuju da mladi, kao i visokoobrazovani stanovnici Srbije, kasnije stupaju u brak. Podaci o bračnom stanju, važno je naglasiti, ne mogu se povezati sa statusom ili materijalnim stanjem doktoranada. Može se pretpostaviti da se pre radi o opštem trendu promena u stilu života koji dovodi do kasnijeg stupanja u brak (Petrović, 2011).

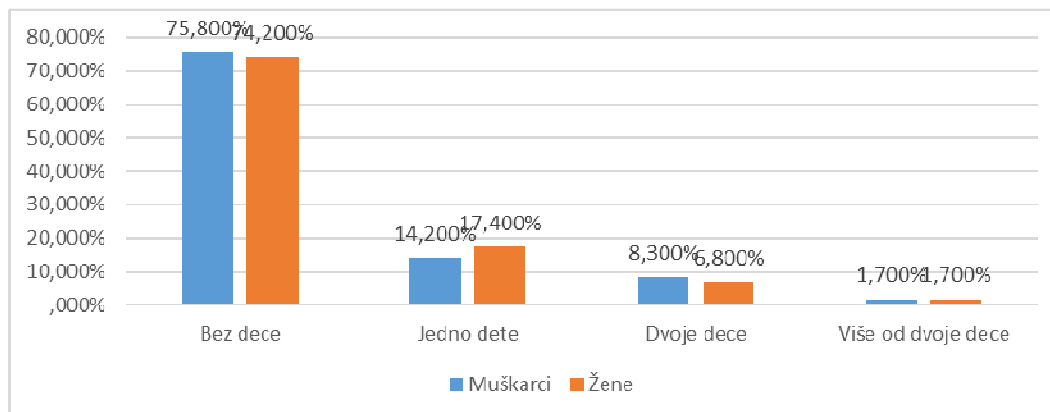
Grafikon 3. Bračni status mladih istraživača, distribucija po polu (u%)

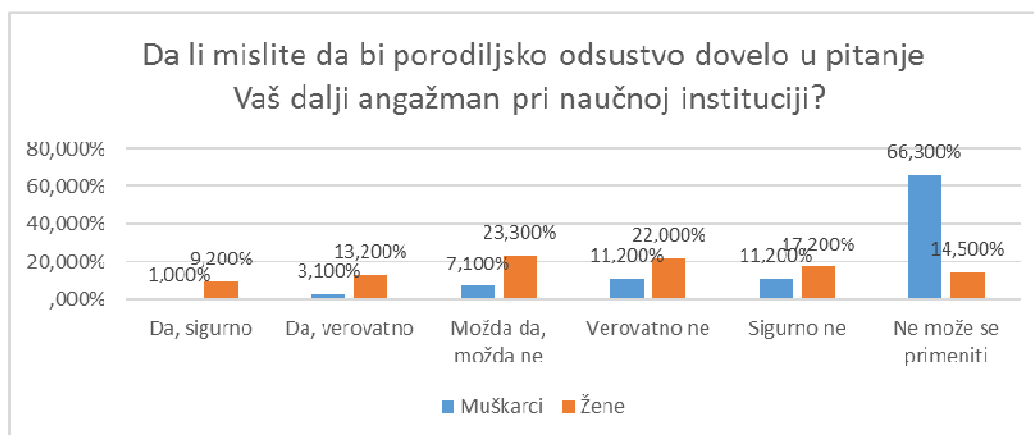
Tri četvrtine mladih istraživača u društvenim i humanističkim naukama nemaju decu. Ako ih imaju, uglavnom se radi o jednom detetu, u nešto manje slučajeva o dvoje

dece, a veoma je malo doktoranada koji imaju više od dvoje dece. Kao kod bračnog statusa, razlike između doktoranada i doktorantkinja su izuzetno male (videti Grafikon 4). Napomenimo i da su do sličnih podataka o roditeljstvu došla i evropska istraživanja, koja pokazuju da studenti doktorskih studija uglavnom nemaju decu – najviše ih je u Austriji (84,2%), a najmanje u Norveškoj (60,4%) (Ateş et al, 2011, str. 15).

Grafikon 4. Roditeljstvo mladih istraživača, distribucija po polu

Grafikon 5. Procena posledica porodijskog odsustva na angažman u naučnoj instituciji, distribucija po polu

Posebno je analizirano pitanje porodijskog odsustva i zaposlenja. Značajnija razlika između muških i ženskih ispitanika javlja se u odgovoru na pitanje „Da li bi porodijsko odsustvo dovelo u pitanje vaš dalji angažman u naučnoj instituciji?“ Više od 20% žena i manje od 5% muškaraca smatra da bi odsustvo bilo problematično (videti Grafikon 5). Muški ispitanici preovlađujuće su odgovorili da je za njih pitanje neprimenjivo, što može da ukaže na to da ne znaju da pravo na porodijsko odsustvo u Srbiji imaju i muškarci.

4.2. Materijalni položaj mladih istraživača

Pitanja o materijalnom položaju mladih istraživača čine najznačajniji deo istraživanja. Ona se odnose na stambenu situaciju, ukupna mesečna primanja, primanja koje zaposleni u nauci ostvaruju u instituciji u kojoj rade i van nje, procenu zadovoljstva primanjima, kao i na plaćanje doktorskih studija. Na osnovu dobijenih podataka mogu se proceniti potrebe mladih istraživača, a u sledećem poglavlju biće detaljnije analiziran obim i zadovoljstvo doktoranada institucionalnim odgovorom na njihove potrebe.

Odgovori na pitanje o **stambenoj situaciji** u anketi kreirani su tako da se zabeleže sve nijanse koje, na primer, postoje između vlasništva nad stanom, kreditiranja kupovine stana po komercijalnim, a potom i po nekomercijalnim uslovima (uz podršku institucija). Sumarno posmatrano (videti Tabelu 4), najviše mladih istraživača živi sa roditeljima. Kada se njima doda i veliki broj onih koji žive u iznajmljenom stanu, dolazi se do podatka da preko polovine istraživača (56,7%) nema rešeno stambeno pitanje. Tek 2% anketiranih doktoranada ima podršku institucija – u vidu povoljnijeg kredita (0,6%) i obezbeđivanja stana (1,4%).

Tabela 4. Stambena situacija mladih istraživača, distribucija prema radnom statusu (u %)

STAMBENA SITUACIJA	Ukupno (N=356)	Stipendista na institutu (N=3)	Stipendista na fakultetu (N=27)	Zaposleni na institutu (N=64)	Zaposleni na fakultetu (N=128)	Nezaposleni (N=44)	Zaposleni van sektora nauke (N=99)
(Su) vlasnik/ica sam sopstvenog stana (ne otplaćujem kredit)	19,1	0,0	7,4	20,3	23,4	6,8	22,2
Živim u stanu za koji otplaćujem kredit po komercijalnim uslovima	10,7	0,0	0,0	17,2	8,6	2,3	16,7
Živim u stanu za koji otplaćujem kredit po nekomercijalnim uslovima (stanovi za mlade naučne radnike)	0,6	0,0	0,0	0,0	1,6	0,0	0,0
Živim u stanu koji je u vlasništvu (bračnog) partnera	10,1	0,0	7,4	10,9	10,9	2,3	13,3

STAMBENA SITUACIJA	Ukupno (N=356)	Stipendista na institutu (N=3)	Stipendista na fakultetu (N=27)	Zaposleni na institutu (N=64)	Zaposleni na fakultetu (N=128)	Nezaposleni (N=44)	Zaposleni van sektora nauke (N=99)
Živim sa roditeljima	30,6	0,0	63,0	18,8	24,2	52,3	28,9
Živim u iznajmljenom stanu	26,1	100,0	18,5	31,3	27,3	34,1	16,7
Živim u stanu koji mi je obezbedio univerzitet	1,4	0,0	0,0	0,0	3,9	0,0	0,0
Nešto drugo	1,4	0,0	3,7	1,6	0,0	2,3	2,2
	100,00	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Sumarni podaci o stambenoj situaciji kriju razlike koje se pojavljuju među različitim grupama ispitanika. One su najizraženije kada je reč o radnom statusu. Više od polovine stipendista Ministarstva nauke i nezaposlenih doktoranada žive kod roditelja, mada treba napomenuti i da trećina nezaposlenih uspeva da iznajmi stan. Zaposleni na institutima i fakultetima uglavnom rešavaju stambeno pitanje stanom u vlasništvu ili iznajmljivanjem stana, iako i među njima postoji veliki broj onih koji žive kod roditelja.

Budući da sve kategorije doktoranada po kriterijumu radnog statusa i stambenog pitanja nisu u dovoljnoj meri zastupljene u uzorku, ovako grupisani podaci ne omogućavaju detaljnije statističke analize. Međutim, kada ispitanike po kriterijumu radnog statusa grupišemo u dve kategorije (zaposleni i nezaposleni), a po kriterijumu stambene situacije u tri kategorije (oni koji poseduju svoj stan, otplaćuju kredit za stan ili žive kod partnera, zatim oni koji žive u iznajmljenom stanu i oni koji žive kod roditelja) uviđamo da postoji statistički značajna povezanost između radnog statusa i stambene situacija ($\chi^2(2) = 36.008$, $p < 0.001$). Značajno manje nezaposlenih nego što je to statistički očekivano poseduje svoj stan, otplaćuje stan na kredit ili živi u stanu partnera, a značajno više njih živi sa roditeljima. Takođe, značajno više zaposlenih ima stan u vlasništvu, otplaćuje ga na kredit ili živi u stanu partnera i značajno manje njih živi kod roditelja.

Razlike se mogu uočiti i u odnosu na univerzitete na kojima doktorandi studiraju i pišu svoje disertacije. Hi kvadrat test je potvrdio da postoji statistički značajna veza između univerziteta na kojima doktorandi studiraju i njihovog stambenog statusa ($\chi^2(8) = 47.237$, $p < 0.001$). Život sa roditeljima je zastupljeniji među doktorandima

Univerziteta u Kragujevcu (62,5%) i Nišu (51,7%), nego među doktorandima Univerziteta u Novom Sadu (27,3%) i Beogradu (24%), a najmanje zastupljen među studentima privatnih fakulteta posmatranih kao jedna kategorija (15,2%). Na univerzitetima u Novom Sadu i Beogradu takođe je relativno više doktoranada koji žive u iznajmljenim stanovima. U stanu u posedu, stanu partnera ili stanu koji otplaćuju na kredit, živi relativno najveći broj studenata privatnih fakulteta (75%), a njih slede studenti Beogradskog i Novosadskog univerziteta. Ipak, objašnjenje stambene situacije bi možda pre trebalo tražiti u radnom statusu doktoranda, nego u univerzitetu na kojem pohađaju studije. Hi kvadrat test je pokazao da postoji statistički značajna veza između univerziteta koji pohađaju i radnog statusa doktoranada ($\chi^2(4) = 26.143, p < 0.001$). Tako, kategoriji nezaposlenih pripada značajno manje studenata beogradskog i privatnih univerziteta, dok je značajno više doktoranda Univerziteta u Nišu koji su nezaposleni. Svakako, trebalo bi imati u vidu da nam hi kvadrat test ne daje mogućnost utvrđivanja uzročno-posledičnih veza niti stepena povezanosti.

U pogledu pola razlike su relativno male. Može se ustanoviti da više žena živi u stanu bračnog partnera (14% žena prema 2% muškaraca), ali i da nešto više muškaraca živi kod roditelja (38,5% muškaraca prema 28,4% žena). Veza između pola ispitanika i njihovog stambenog statusa nije statistički značajna.

Kako doktorandi kažu, predlažući mere koje bi im poboljšale položaj: „Stambeno pitanje je veliki problem“. Zbog toga se traži: „Pomoć u rešavanju stambenog pitanja“, „Mogućnost rešavanja stambene situacije“, „Obezbeđivanje stanova za asistente“, „Izgradnja akademskih naselja/stambenih objekata i obezbeđivanje subvencionisanih stambenih kredita za iste“. Međutim, ne postoji prevelik optimizam da će se „veliki problem“ rešiti. Kako smatra jedan od doktoranada:

Bar privremeno rešenje stambenog pitanja bi bilo odlično, ali se bojim da je u našim uslovima to teško ostvariv predlog.

Treba istaći i da pojedini doktorandi ukazuju na probleme pri komercijalnom kreditiranju stana koji proizilazi iz radnih ugovora na određeno vreme. Naime, mladi

istraživači na institutima i fakultetima imaju trogodišnje ugovore¹⁰ zbog čega pojedine banke nisu spremne da im odobre stambene kredite.

Primanja mladih istraživača obuhvatala su, kako je i u upitniku bilo objašnjeno, prosečna mesečna primanja u protekla tri meseca (videti Tabelu 5). Trećina istraživača imala je primanja u rasponu od 30.000 do 50.000. Sa preko 50.000 raspolagala je skoro polovina ispitanika (46,9%). Relativno je velik broj onih sa niskim primanjima, a među njima je i 8,1% doktoranada bez redovnih primanja. Kako markirani delovi Tabele 6 pokazuju, postoje razlike u primanjima među doktorandima različitog radnog statusa. Najniža primanja imaju nezaposleni, a prate ih stipendisti. Najviša primanja imaju zaposleni na fakultetima što se može objasniti time da pored redovne plate za nastavni rad, asistenti mogu da primaju i honorare za naučni rad preko projekata koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Među zaposlenima van sektora nauke primanja variraju, ali u ovoj grupi postoji najviše doktoranada sa primanjima preko 90.000 dinara.

Tabela 5. Primanja mladih istraživača, distribucija prema radnom statusu (u %)

PRIMANJA	Ukupno (N=356)	Stipendista na institutu (N=3)	Stipendista na fakultetu (N=27)	Zaposleni na institutu (N=64)	Zaposleni na fakultetu (N=128)	Nezapo- sleni (N=44)	Zaposle- ni van sektora nauke (N=99)
0 – 29.999	19,1	0,0	22,2	4,7	11,7	79,5	10,0
30.000 – 49.999	34,0	100,0	66,7	48,4	21,9	13,6	38,9
50.000 – 69.999	27,0	0,0	3,7	39,1	37,5	2,3	23,3
70.000 – 89.999	11,5	0,0	3,7	6,3	21,1	0,0	10,0
90.000 i više	8,4	0,0	3,7	1,6	7,8	4,5	17,8
UKUPNO	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Među ženama i muškarcima razlike su manje izražene. Najviša primanja, preko 90.000 dinara, češće imaju istraživači (11,7%) nego istraživačice (6,8%). Takođe, među istraživačicama je najviše onih čija primanja su u rasponu od 30.000 do 50.000 (39% žena i 24% muškaraca), dok je među muškarcima više onih sa primanjima od 50.000 do 70.000 (30,8% muškaraca i 24% žena. Razlike u primanjima muškaraca i žena nisu statistički značajne.

¹⁰ Na institutima i na fakultetima su sve do sticanja najvišeg zvanja ugovori ograničeni na određeni period, te ovo nije problem samo mladih istraživača.

Mladi istraživači su upitani i u kojoj meri redovna mesečna primanja mogu da pokriju njihove životne troškove. Rezultati pokazuju da tek 10% doktoranada uspeva da obezbedi udoban život (videti Tabelu 6). Najveći deo njih uspeva da zadovolji osnovni minimum (39,9%), dok 20% ne uspeva da pokrije osnovne životne troškove, a njima treba dodati i 8,1% onih koji nemaju redovna primanja. Kako se može videti u Tabeli 7, razlike postoje među doktorandima različitog radnog statusa. One su uglavnom podudarne razlikama u primanjima i potvrđuju da su u najlošijem položaju nezaposleni doktorandi, a u povoljnijem zaposleni na fakultetu i deo onih koji rade van sektora nauke.

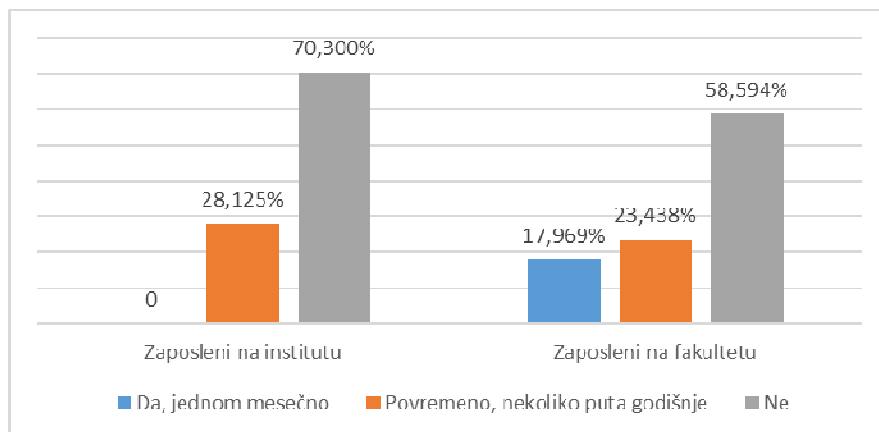
Tabela 6. Zadovoljstvo primanjima mladih istraživača, distribucija prema radnom statusu (u %)

PRIMANJA i ŽIVOTNI TROŠKOVI	Ukupno (N=356)	Stipendista na institutu (N=3)	Stipendista na fakultetu (N=27)	Zaposleni na institutu (N=64)	Zaposleni na fakultetu (N=128)	Nezaposleni (N=44)	Zaposleni van sektora nauke (N=99)
Nemam redovna primanja	8,1	0,0	7,4	0,0	0,8	59,1	0,0
Nisu dovoljna da pokriju moje osnovne životne potrebe	19,7	0,0	33,3	25,0	14,1	18,2	21,1
Dovoljna su da pokriju samo moje osnovne životne potrebe	39,9	100,0	44,4	45,3	39,1	20,5	43,3
Dovoljna su da pokriju osnovne životne potrebe mene i člana/članova porodice	20,8	0,0	7,4	25,0	30,5	0,0	18,9
Dovoljna su da mi obezbede udoban život	9,3	0,0	7,4	4,7	14,1	0,0	11,1
Dovoljna su da obezbede udoban život meni i članu/članovima porodice	2,2	0,0	0,0	0,0	1,6	2,3	5,6
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Prethodna istraživanja ukazala su na to da mladi u društvenim naukama često učestvuju u dodatnim projektima na svojim institucijama, a da deo njih honorarno saraduje i sa organizacijama civilnog društva (Ookoljić, Kleut, Radovanović, 2015, str. 32). Istraživanje rađeno za potrebe ove studije pokazalo je da dodatne plaćene angažmane, ipak, ima manji deo mladih istraživača. Redovna dodatna primanja unutar svoje matične institucije ima 18% istraživača zaposlenih na fakultetima, dok zaposleni na institutima nemaju redovne dodatne angažmane (videti Grafikon 6). Ovo se može,

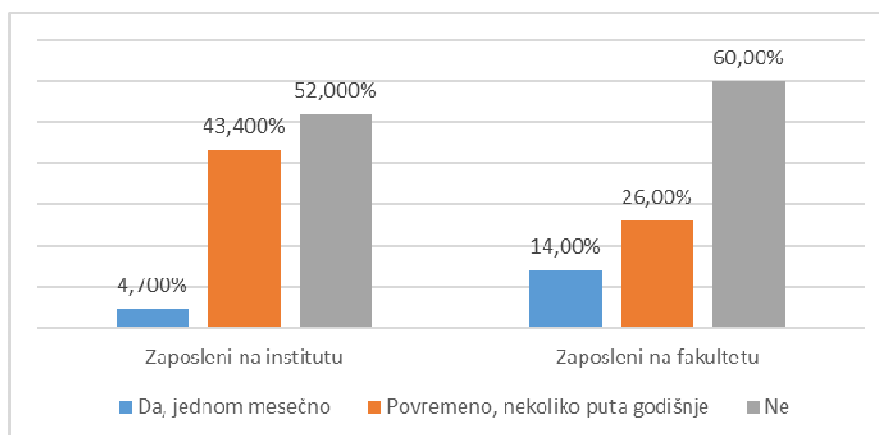
makar delimično, objasniti time što se rad na državno finansiranim projektima na univerzitetima isplaćuje kao honorar, dok na institutima on čini platu.

Grafikon 6. Dodatna primanja u matičnoj instituciji, distribucija prema zaposlenju

Slična je situacija i sa dodatnim primanjima van institucije: 4,7% zaposlenih na institutima i 14% zaposlenih na fakultetima ima ih jednom mesečno (videti Grafikon 7). Ipak, više je doktoranada na institutima (34,4%) nego na fakultetima (26,6%) koji nekoliko puta godišnje imaju honorarne angažmane. Potrebno je primetiti da, u celini posmatrano, više mladih istraživača ostvaruje dodatne prihode van matične institucije nego unutar nje.

Grafikon 7. Dodatna primanja van matične institucije, distribucija prema zaposlenju

Zaposlenje, primanja i materijalna situacija predstavljaju glavnu oblast u kojoj mladi traže podršku. Kako smatraju, da bi se poboljšao položaj mladih istraživača, potrebni su: „bolja finansijska podrška matične institucije i Ministarstva“, „poboljšanje materijalnog

statusa/socijalne sigurnosti“, „adekvatna materijalna naknada“, „obezbediti pristojan materijalni položaj“, „svakako povećati finansijska primanja“, „obezbediti finansijska sredstva za rad“, „finansijski pomoći doktorandima i mladim istraživačima“, „ekonomska podrška“, „materijalno pomoći studentima“. Postoje čak i predlozi za minimalnu podršku: „svaki doktorand, bez obzira na status, treba da dobija od Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja jednokratnu finansijsku podršku tokom studiranja“.

Ovi i još mnogo sličnih odgovora ne potiču samo od nezaposlenih istraživača, postoji i niz zahteva za većim platama i stipendijama. Na primer, jedna doktorantkinja piše:

Stipendistima Ministarstva zabranjeno je da rade, a stipendija pokriva školarinu (meni mesečno ostaje 7.000 dinara za život).

Takođe, može se zaključiti da, u pokušaju da sebi i svojim porodicama obezbede adekvatne životne uslove, mladi istraživači rade dodatne poslove koji im oduzimaju vreme od izrade doktorata.

„Neki vid finansiranja kako studenti ne bi morali da prihvate dodatne radne obaveze kako bi izdržavali sebe i porodicu.“

„Više stipendije, kako bi doktorandi koji ne rade na fakultetu ili u institutima mogli više vremena da posvete radu na doktoratu, a manje poslu.“

Značajan trošak za mlade istraživače predstavlja **plaćanje doktorskih studija** ili odbrane doktorata za one koji studiraju po starom. Kako je već navedeno, školarine uglavnom iznose preko 100.000 dinara po godini studija (*Anketa o doktorskim studijama*, 2014, str. 21). Iako neki podaci pokazuju da je 40% studenata doktorskih studenata na budžetu (Doktorske studije u Srbiji, 2014, str. 39), među ispitanicima u društveno-humanističkim naukama ima samo 16,3% onih koji imaju ovaj vid državne finansijske podrške (videti Tabelu 7). Preko polovine doktoranada čine oni koji nemaju državnu ili institucionalnu podršku, te samostalno plaćaju studije (36,8%) ili im članovi porodice pomažu (14,6%).

Tabela 7. Izvori finansiranja doktorskih studija, distribucija prema radnom statusu (u %)

IZVORI FINANSIRANJA STUDIJA	Ukupno (N=356)	Stipendista na institutu (N=3)	Stipendista na fakultetu (N=27)	Zaposleni na institutu (N=64)	Zaposleni na fakultetu (N=128)	Nezaposleni (N=44)	Zaposleni van sektora nauke (N=99)
Budžetski studenti	16,3	0,0	29,6	18,8	15,6	13,8	11,1
Fakultet	10,4	0,0	11,1	3,1	23,4	2,3	1,1
Stipendija ministarstva	3,7	66,7	22,2	1,6	0,8	6,8	0,0
Poslodavac	4,5	0,0	0,0	10,9	4,7	0,0	3,3
Samostalno	36,8	0,0	0,0	40,6	31,3	20,5	62,2
Članovi porodice	14,6	0,0	7,4	10,9	11,7	34,1	14,4
Više različitih izvora	13,8	33,3	29,6	14,1	12,5	18,2	7,8
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kada se radi o podršci koju ministarstvo daje preko stipendije, ona je rezervisana za veoma mali broj studenata. Kao korektiv za mali broj studenata na budžetu, pojedini fakulteti praktikuju oslobađanje doktoranada od plaćanja školarine. Njih je u ukupnom uzorku 10%, ali u poduzorku zaposlenih na fakultetima ima ih više (23,4%). Samostalno finansiranje studija zastupljeno je među zaposlenima na institutima (40,6%) i posebno je izraženo među zaposlenima van sektora nauke i visokog obrazovanja (62,2%). Praksa da poslodavci ulažu u doktorsko usavršavanje zaposlenih u Srbiji očito nije zaživela.

Zahtevi za nižim školarinama ili većim brojem budžetskih mesta često se pominju u kontekstu poboljšanja položaja doktoranada. Kako traži jedan mladi istraživač: „Smanjiti nepotrebno visok iznos školarina (190.000,00 je zaista preveliki iznos za godinu dana školovanja)“. Pojedini istraživači zagovaraju model u kojem će postojati i sufinansiranje studija, a ima i onih koji predlažu „besplatne doktorske studije po starom program“. Cenu studija doktorandi smatraju nerealnom u odnosu na ono što visoka školarina pokriva.

„Smanjiti školarine za doktorske studije – plaća se puna školarina za 3. godinu doktorskih studija, a na njoj uopšte nema predavanja, već se pišu radovi.“

„Korigovati cenu studija u odnosu na ono što se na njima nudi, tj. smanjiti školarinu i, naročito, troškove izrade i odbrane disertacije.“

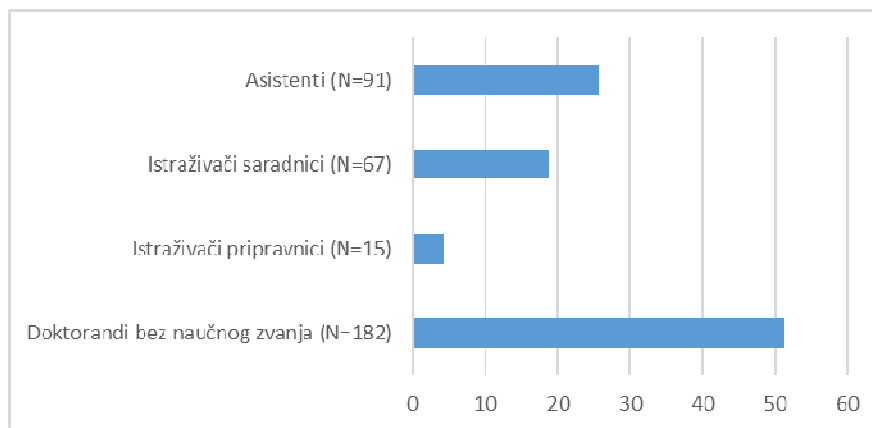
„Visina školarina je nerealno visoka za naše uslove, a na pojedinim mestima se za taj ogromni novac ne dobija ništa zauzvat, pa ni korišćenje biblioteka. Po

mom mišljenju, biblioteke bi morale da budu besplatne i uvek dostupne za doktorande, naročito zbog plaćanja astronomskih školarina.“

4.3. Status doktoranada

Kako je već rečeno, glavnu razdelnicu u politikama prema mladim istraživačima u zemljama Evropske unije čini dodeljivanje istraživačkog statusa i uključivanje doktoranada u istraživački rad. Kada se radi o Srbiji, može se govoriti o dve grupe – doktorandima bez istraživačkih (nastavno-naučnih) zvanja i onima koji su izabrani u istraživačko zvanje (na institutima) ili asistentsko zvanje (na fakultetima). Kako pokazuju rezultati istraživanja, grupi mladih istraživača bez zvanja pripada preko polovina studenata doktorskih studija u Srbiji (videti Grafikon 8). Doktorandi bez zvanja su u nešto manjem procentu zastupljeni u među studentima Univerziteta u Beogradu, ali u izrazito visokom na Univerzitetu u Nišu. Razlog za ovakvu distribuciju najverovatnije je to što je najveći broj samostalnih instituta lociran u Beogradu, te doktorandi u ovom univerzitetskom centru imaju veće šanse da steknu istraživačka zvanja.

Grafikon 8. Distribucija ispitanika prema istraživačkom statusu (u %)

Ovim podacima treba dodati i to da Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja stipendira deo doktoranada i na taj način ih uključuje u državno finansirane naučne projekte. Kako podaci prethodno izneti u Grafikonu 2 pokazuju, stipendista ima relativno malo (8,4%) što znači da je više od trećine mladih istraživača bez zaposlenja ili zaposleno van sektora nauke i visokog obrazovanja.

Da su zvanja i radna mesta u naučnoj instituciji vrlo značajna, pokazuju odgovori doktoranada na pitanje o merama koje bi unapredile njihov položaj. Među tri stvari koje bi trebalo promeniti ispitanici su učestalo, uglavnom kao prvu stavku, ubrajali pitanje statusa i zaposlenja. Za jedan deo doktoranada posao u naučnoj ustanovi je jedini poželjan, te traže: „posao u oblasti istraživanja i razvoja“, „lakši prolaz u relevantne institute“, „zaposliti ih na visokoobrazovnim institucijama u nekom svojstvu“, „veća zaposlenost mladih u nastavnim kadrovima“, „da im se da šansa da se zaposle na fakultetu!“. Jedan doktorand, na primer, piše da je potrebno:

„Naći sistemsko rešenja za zaposlenje mladih naučnika kako bi ostali u zemlji. Za ovo je potrebna promena celokupne državne politike i odnosa prema nauci i obrazovanju.“

Za drugi deo nezaposlenih mladih istraživača rešenje je u povećanju broja stipendija koje dodeljuje Ministarstvo nauke i uključivanje doktoranada u naučne projekte. Smatraju da treba „uvesti veći broj stipendija“ i „poboljšati pristup stipendijama i projektima ministarstva“. Kako jedna doktorantkinja piše, potrebno je:

„Organizovati nacionalne istraživačke projekte i finansirati ih na način da grupa doktoranada (može biti i sa različitih fakulteta) može uz rad na tom projektu da radi i na tezi i da bude plaćena za to.“

Postoji i deo doktoranada koji zagovaraju veće uključivanje mladih u nastavu na fakultetima:

„Prvenstveno bi trebalo, po uzoru na inostranstvo, da svaki doktorand dobije priliku da ima određeni fond časova na fakultetu i neku naknadu od univerziteta. Ipak, od tog doktoranda će najviše koristiti imati njegov matični fakultet.“

Neki od doktoranada ne percipiraju uključivanje u naučne projekte isključivo kao rešenje za nezaposlenost. Interpretiraju ga šire, kao priliku da ste stekne iskustvo u naučnom radu.

„Uključiti mlade istraživače da učestvuju u projektima na kojim mogu da steknu praktična iskustva.“

„Omogućiti doktorandima da obavljaju poslove istraživača i saradnika u nastavi na fakultetima, što bi olakšalo finansiranje studija i poboljšalo kvalitet kako nastave tako i njihovog istraživačkog rada.“

„Aktivno uključivanje doktoranada u rad na institucijama na kojima se školuju kako bi stekli i neophodno praktično iskustvo (pri tome se misli i na rad na volonterskoj osnovi).“

Sa velikom potražnjom za zaposlenjem na naučnoj instituciji sporadično se javlja antagonizam prema „privilegovanima“. Na meti kritike su uglavnom način na koji se dolazi do pozicije na institutima ili fakultetima.

„Neophodno je obezbediti veću transparentnost u konkursima prilikom izbora u naučna zvanja, kao i poboljšanje saradnje doktoranada sa profesorima i mogućnost njihovog praktičnog rada na fakultetu.“

„(Potrebna je) Adekvatna reakcija institucije i Ministarstva koje bi na neki način uspele da zadrže produktivne istraživače i doktorande u naučnim institucijama, a da sankcionišu neproduktivan već zaposlen kadar.“

Utisak je, koji bi nekim daljim istraživanjem mogao da se proveri, da želja za angažmanom na naučnoj instituciji nije jedino rezultat nezaposlenosti i egzistencijalne ugroženosti.

„Omogućiti istraživačima koji nisu u institucijama da ih država i zakonski prepoznaje kao relevantne stručnjake.“

„Zaposliti doktorande pri instituciji/fakultetu na kojem rade kao istraživači i time ih motivisati na bolji rad, ali im istovremeno i dati mogućnost i prostor za iskazivanje svojih sposobnosti i kapaciteta.“

Mišljenja poput navedenih mogu da sugerišu da se radi o potrebi za čvršćom integracijom u naučnoj zajednici, ili o potrebi da se naučni rad tokom doktorskih studija adekvatno vrednuje, makar na simboličkom planu.

4.4. Uslovi za rad i zadovoljstvo institucionalnom podrškom

U uslove u kojima se mladi istraživači bave naukom spada niz elemenata kao što su oprema, bibliotečki fond, pristup inostranim časopisima, softveri za analizu podataka, sredstva za odlaske na konferencije i studijske boravke u inostranstvu, sredstva za doktorsko istraživanje, pa i prostor za rad. Ove uslove obezbeđuju matične institucije (univerziteti i instituti) uglavnom iz sredstava koja se dobijaju iz državnog budžeta – preko državno finansiranih naučnih projekata, iz redovnih budžetskih transfera ili preko specifičnih projekata (npr., za nabavku opreme). Deo naučnih institucija ima i sopstvena primanja (od međunarodnih projekata, školarina itd.) koja takođe mogu biti iskorišćena za stvaranje adekvatnih uslova za naučni rad.

Kada se radi o sredstvima za odlaske na naučne skupove u zemlji i inostranstvu, za doktorsko istraživanje, objavljivanje radova u međunarodnim časopisima i studijske boravke u inostranstvu – preko 50% institucija ih ne obezbeđuje (videti Tabelu 8). Navedena sredstva značajna su ne samo zato što se odnose na aktivnosti koje podižu nivo naučnih kompetencija mladih istraživača i kvalitet doktorskog rada. U mnogobrojnim društveno-humanističkim disciplinama, objavljivanje rada u vrhunskom međunarodnom časopisu, kao i učešće na konferencijama predstavljaju uslov za odbranu doktorske disertacije.

Tabela 8. Institucionalna podrška, distribucija prema radnom statusu (u %)

	Ukupno (N=356)	Stipendista na institutu (N=3)	Stipendista na fakultetu (N=27)	Zaposleni na institutu (N=64)	Zaposleni na fakultetu (N=128)	Nezapo- sleni (N=44)	Zaposleni van sektora nauke (N=99)
Učešće na skupovima u zemlji i inostranstvu	22,7	0,0%	10,5	22,2	36,8	12,0	6,2
Istraživanje za potrebe doktorata	3,1	0,0%	0,0	6,3	1,7	0,0	4,6
Objavljivanje radova u međunarodnim časopisima	1,7	0,0%	0,0	6,3	0,0	0,0	1,5
Studijski boravak u inostranstvu	2,1	0,0%	5,3	1,6	2,6	4,0	0,0
Institucija na kojoj radim ne obezbeđuje materijalnu podršku u navedenim oblastima	52,2	100,0	73,7	42,9	33,3	72,0	80,0
Više navedenih vidova podrške	18,2	0,0	10,5	20,6	25,6	12,0	7,7
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kada se pogledaju odgovori različitih grupa ispitanika, može se zaključiti da navedeni vidovi podrške čak i postoje, ali da je pristup ograničen. Tako recimo, više od trećine zaposlenih na fakultetima i skoro petina zaposlenih na institutima može da računa na sredstva za učešće na konferencijama. Ujedno, petina instituta i četvrtina fakulteta za svoje zaposlene obezbeđuje više navedenih vidova podrške. U izrazito nepovoljnoj situaciji su stipendisti, nezaposleni i zaposleni van sektora nauke. Ipak, novac za doktorsko istraživanje, studijski boravak u inostranstvu i za objavljivanje rada u međunarodnom časopisu – podjednako je nedostupan svim mladim istraživačima.

Ne čudi stoga nalaz da su doktorandi uglavnom nezadovoljni i ostalim elementima koji čine adekvatne uslove za rad. Više od polovine njih je nezadovoljno sredstvima za odlaske na konferencije, a bezmalo trećina je veoma nezadovoljna (videti Grafikon 9). Softveri za obradu podataka (kao što su SPSS, NVivo i sl.) nisu podjednako značajni za sve društveno-humanističke discipline. Time se može objasniti podatak da 32% mladih istraživača nije ni zadovoljno ni nezadovoljno njihovom dostupnošću. Međutim, i kada se radi o softverima postoji znatan broj nezadovoljnih (videti Grafikon 10).

Grafikon 9. Zadovoljstvo sredstvima za odlaske na konferencije

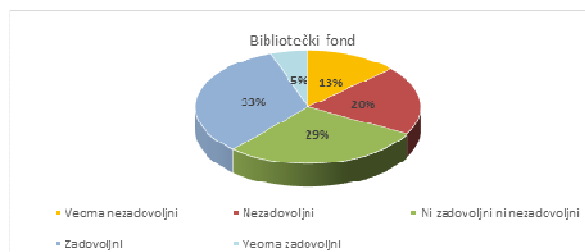

Grafikon 10. Zadovoljstvo softverima za obradu podataka

Mladi istraživači su nešto zadovoljniji pristupom referentnoj literaturi, i kada se radi o bibliotekama i kada se radi o elektronskom pristupu inostranim časopisima (Grafikon 11 i Grafikon 12). Približno jednak broj zadovoljnih i nezadovoljnih delimično ukazuje na to da se situacija razlikuje od institucije do institucije (videti Grafikon 15 u nastavku). Ipak, u celini posmatrano, zabrinjavajuće je to što tek nešto više od trećine doktoranada smatra da ima adekvatan pristup literaturi.

Grafikon 11. Zadovoljstvo bibliotečkim fondom

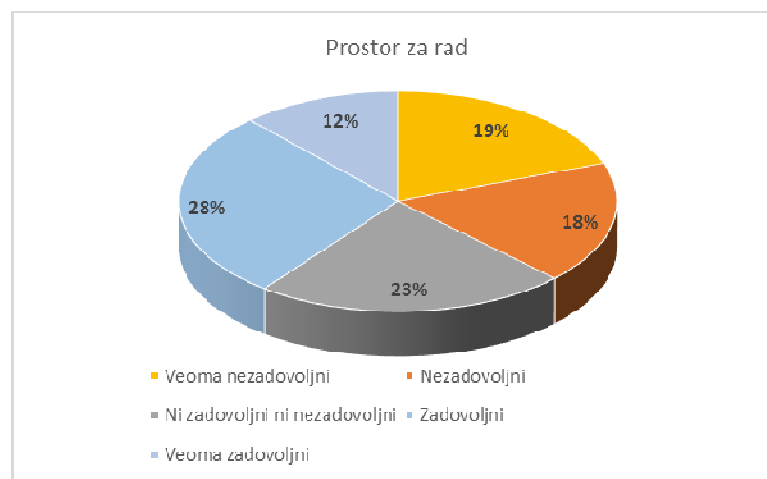

Grafikon 12. Zadovoljstvo pristupom inostranim časopisima

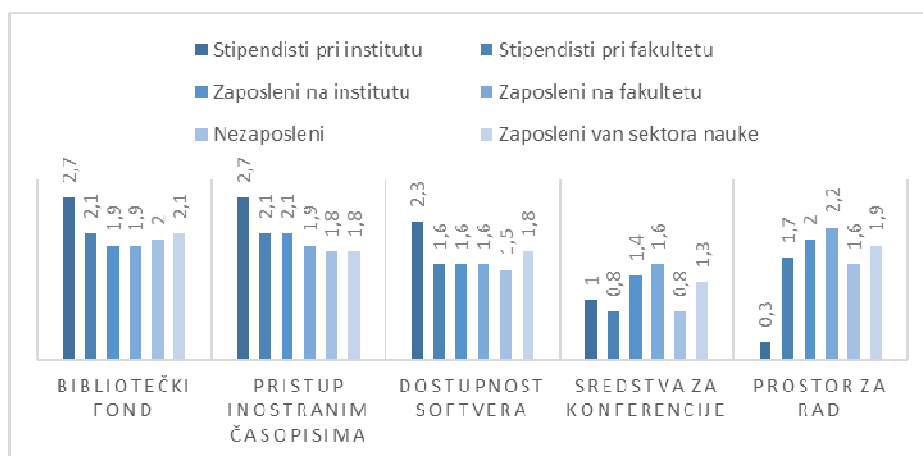
Kako se vidi iz Grafikona 13, prostorom za rad zadovoljno je više od trećine ispitanika (39% zadovoljnih i veoma zadovoljnih), ali je i trećina nezadovoljna (37% nezadovoljnih i veoma nezadovoljnih). Ovakva distribucija odgovora može da se objasni time da postoje znatne razlike između institucija, kao i između onih koji su zaposleni na naučnim institucijama i onih koji, pošto nisu zaposleni, uglavnom i nemaju prostor za rad.

Grafikon 13. Zadovoljstvo prostorom za rad

(Ne)zadovoljstvo uslovima za naučni rad razlikuje se među pojedinim grupama doktoranada (videti Grafikon 14). Doktorandi su svoje zadovoljstvo rangirali na skali od 0 do 4 na kojoj 0 znači veoma nezadovoljan a 4 veoma zadovoljan. Nešto zadovoljniji prostorom za rad i sredstvima za konferencije su istraživači zaposleni na univerzitetima i institutima. Sa druge strane, stipendisti i nezaposleni istraživači vrlo su nezadovoljni ovim elementima podrške. Može se zaključiti da su softveri za obradu podataka, inostrani časopisi i bibliotečki fond podjednako (ne)dostupni pošto su razlike u (ne)zadovoljstvu različitih grupa mladih istraživača manje. Hi kvadrat test je pokazao da veza između zadovoljstva pojedinim segmentima uslova za rad i radnim statusom nije statistički značajna u većini aspekata, izuzev u slučaju podrške za odlazak na konferencije ($\chi^2(6) = 24.814$, $p < 0.001$). Značajno manje stipendista i nezaposlenih je izrazilo zadovoljstvo podrškom za odlaske na konferencije, dok je značajno više doktoranada zaposlenih u naučno-istraživačkim organizacijama (univerziteti i fakulteti) zadovoljno podrškom matične institucije u ovom aspektu. Razlog tome može se potražiti u činjenici da zaposleni u nauci imaju veće mogućnosti korišćenja sredstava za konferencije koje institucije dobijaju preko projekata.

Grafikon 14. Zadovoljstvo uslovima za rad, srednje vrednosti na skali od 1 (nezadovoljni) do 5 (zadovoljni), prema radnom statusu

Kada se radi o tekstualnim odgovorima mladih istraživača na pitanje o uslovima koji bi poboljšali njihov položaj, ističu se potreba za literaturom i sredstvima za odlaske na konferencije i na stručna usavršavanja. U vezi sa literaturom, doktorandi skreću pažnju na to da bazi Kobson ne mogu da pristupe od kuće i da ova baza ne nudi pristup svim referentnim časopisima. Studenti privatnih univerziteta žale se što njima usluge

Kobsona nisu dostupne, već su ograničene samo na državne fakultete i institute. Mladi visoko vrednuju boravke u inostranstvu i kontakt sa međunarodnom naučnom zajednicom, ali smatraju da su im nedostižni zbog malih primanja. Zato traže: „omogućavanje odlaska u inostranstvo barem jedan seminar“ ili „više modela/prilika/načina da se ostvari mobilnost o trošku države ili institucije zarad podizanja nivoa aplikativnog znanja što vodi boljem naučnom radu“.

Doktorandi su takođe nezadovoljni sredstvima koja imaju na raspolaganju za istraživanja, te kao mere podrške predlažu obezbeđivanje „materijalne pomoći za obavljanje istraživanja van mesta prebivališta u Srbiji i inostranstvu“, „sredstva za sprovođenje empirijskih/terenskih istraživanja“, kao i:

„veću i materijalnu i organizacionu pomoć prilikom realizacije istraživanja za doktorat (doktorandi se susreću sa nedovoljnom dostupnošću uzorka za istraživanje, nemogućnošću angažovanja dodatnih saradnika neophodnih da se ispoštuje predviđena metodologija istraživanja i slično).

4.5. Podrška Ministarstva za prosvetu, nauku i tehnološki razvoj

Podrška Ministarstva za prosvetu, nauku i tehnološki razvoj može se sistematizovati u tri celine. Prvu celinu čini angažovanje mladih istraživača u državno finansiranim projektima koje konkursno dodeljuje Ministarstvo¹¹. Drugi vid podrške odnosi se na rešavanje stambenog pitanja i u njemu Ministarstvo ima značajnu ulogu jer obezbeđuje sredstva za izgradnju stanova za mlade naučnike u Beogradu, Nišu i Kragujevcu¹². Treći vid podrške Ministarstva odnosi se na finansijska sredstva koja se dodeljuju mladim istraživačima na osnovu Programu podsticanja i stipendiranja mladih i nadarenih za istraživački rad za period 2012–2015. godine.

Mladi istraživači veoma su nezadovoljni podrškom Ministarstva kada se radi o materijalnom položaju, uslovima za naučni rad i rešavanju stambene situacije. Bezmalobve trećine je nezadovoljno materijalnim položajem, a među njima je čak 36% veoma nezadovoljnih (videti Grafikon 16).

¹¹ Kako je već rečeno, na osnovu ovog angažmana, doktorandi primaju platu (ako su u statusu istraživača), honorar (ako su u asistentskom statusu) ili stipendiju (ako su nezaposleni). Ovaj vid podrške direktno utiče na materijalni položaj mladih istraživača, koji je obrađen u poglavlju 4.2.

¹² Finansijska sredstva za stanove u Novom Sadu obezbeđuje Autonomna pokrajina Vojvodina.

Grafikon 15. Zadovoljstvo podrškom Ministarstva: materijalni položaj

Podrškom koju Ministarstvo pruža za rešavanje stambene situacije nije zadovoljno 73% mladih istraživača, a među njima je čak 47% veoma nezadovoljnih (videti Grafikon 17).

Grafikon 16. Zadovoljstvo podrškom Ministarstva: stambena situacija

Kada je reč o uslovima za rad, među mladim istraživačima u društveno-humanističkim naukama vlada podjednako nezadovoljstvo (videti Grafikon 18). Trećina istraživača veoma je nezadovoljna podrškom Ministarstva u ovom domenu, mada postoji i nešto veći broj onih koji su zadovoljni.

Grafikon 17. Zadovoljstvo podrškom Ministarstva: uslovi za naučni rad

Važno je primetiti da je nezadovoljstvo radom Ministarstva veće nego nezadovoljstvo matičnim institucijama, iako se u nekim segmentima njihove nadležnosti preklapaju. Primera radi, mladi istraživači su većinski zađovoljni dostupnom referentnom literaturom svoje institucije. Nju jednim delom – kada se radi o bibliotečkom fondu, ili u celosti – kada se radi elektronskim bazama inostranih časopisa preko sistema Kobson, obezbeđuje Ministarstvo.

Svake godine Ministarstvo raspisuje konkurse i najboljim mladim istraživačima pomaže u izradi i odbrani disertacije, odlasku na konferencije i studijske boravke, kao i u objavljivanju radova. Ovaj poslednji vid podrške Ministarstva nauke, kako je već diskutovano, primio je tek mali broj istraživača. Međutim, istraživanje otkriva da je izuzetno malo doktoranada – samo 10% – ikada i konkurisalo za sredstva. O razlozima se može samo pretpostavljati, a u svetlu dobijenih rezultata očito je u istraživanju nedostajalo pitanje da li su doktorandi uopšte čuli za programe Ministarstva. Mali broj prijava za konkurse koji se odnose na troškove prijave i odbrane disertacije, kao i na troškove završne odbrane disertacije je logičan pošto niko od ispitanika još nije odbranio tezu. Pomoć pri objavljivanju radova rezervisana je samo za radove referencirane u WoS bazi i to samo za slučajeve kada je doktorand prvi autor. Mali broj zainteresovanih sa ovaj vid podrške možda se može objasniti time što u društvenim i humanističkim naukama manje istraživača publikuje radove u časopisima sa WoS spiska. Činjenica je, takođe, da su programi Ministarstva ograničeni na doktorande koji su angažovani na projektima, dakle na stipendiste, zaposlene na institutu i onaj deo

asistenata koji učestvuju u projektima. Ali među ovim grupama mnogo je mladih istraživača koji nikada nisu pokušali da dobiju sredstva – preko 90% stipendista i istraživača na institutima, kao i 83% zaposlenih na fakultetima.

5. ZAKLJUČAK

Posmatrano u odnosu na srednje vrednosti i preovlađujuće odgovore, tipična doktorantkinja (ili doktorand) u Srbiji je neudata, bez dece, starosti između 25 i 30 godina. Ima primanja u rasponu od 30.000 do 50.000 dinara mesečno koja su dovoljna da pokriju samo njene osnovne životne potrebe. Iz sopstvenih izvora ili uz pomoć članova porodice pokriva školarinu za studije. Nezadovoljna je uslovima za rad, posebno nedostatkom novca za konferencije u inostranstvu. Međutim, doktorandi nisu homogena grupa i koncept „tipičnog doktoranda“ nije sasvim opravdan. Može se jedino govoriti o posebnim grupama koje razlikuje radni status – o asistentima, o istraživačima saradnicima, o malom broju stipendista i velikom broju doktoranada koji nemaju istraživački status. Među ovom poslednjom grupom postoje oni koji rade (poneki imaju i relativno velika primanja), ali i oni koji su nezaposleni, bez ikakvih primanja ili sa skromnim povremenim honorarima.

U najboljem položaju su asistenti – imaju nešto veća primanja, neznatno bolje uslove za rad, nešto veće mogućnosti za dodatna primanja, veće šanse da ne plaćaju studije. Kada je reč o položaju asistenata, važno je, ipak, podsetiti da oni nisu samo mladi istraživači, već i mladi nastavnici. Njihov naučni rad odvija se uporedo sa časovima koje drže, testovima i seminarskim radovima koje pregledaju. Kako kažu učesnici u istraživanju, postoji i niz „administrativnih obaveza“ koje moraju da obavljaju. Iako možda najbolje stojeća grupa, asistenti su grupa koja ima i najveće radno opterećenje.

I mladi istraživači na institutima su u poziciji da žive od naučnog rada. Njihova primanja niža su od asistentskih, ali i dalje viša nego u slučaju doktoranada bez zvanja. Imaju veće mogućnosti za dodatna primanja, a nekima instituti pomažu i u finansiranju studija.

U najlošijem položaju su doktorandi bez naučnih zvanja koji su nezaposleni ili imaju vrlo mala primanja. Veći deo mera podrške im je nedostupan, a, ako nisu budžetski studenti, njihovu školarinu uglavnom plaća porodica.

Rezultati upućuju na to da su se susrele i sukobile dve različite politike – naučna i obrazovna. Naučna politika podrške za mlade istraživače zasnovana je na odabiru doktoranada u koje će se ulagati. Biraju ih fakulteti i instituti tako što odabrane uključuju u projekte i obezbeđuju im nešto bolje uslove za rad. Ulaganje se, bezmalo prevashodno, odnosi na plate i honorare. Obrazovna politika je, od uvođenja trećeg ciklusa po „Bolonjskom modelu“, vodila omasovljenju doktorskih studija. Kako bi povećala broj mladih u nauci i makar delimično amortizovala potrebe naglo poraslog broja studenata doktorskih studija, naučna politika je uvela koncept stipendiranja (i status stipendista). Zahvaljujući stipendiranju obuhvat doktoranada koji primaju podršku i učestvuju u istraživačkom radu znatno je povećan u poslednjih pet godina. Međutim, porast broja studenata koji upisuju doktorske studije i dalje nadilazi broj dostupnih stipendija. Ujedno, iznos stipendije je mali, od nje doktorandi ponekad moraju da plaćaju visoku školarinu. Posebno je problematično to što stipendisti ne stiču radni staž i nemaju penzijsko osiguranje.

Prema procenama, Srbija zaostaje za zemljama Evropske unije po broju istraživača i po broju doktora nauka, ali ne i po broju studenata doktorskih studija (*Doktorske studije u Srbiji*, 2014, str. 35). Postoji očito baza mladih istraživača, ali je ključno pitanje na koji način će se javnim politikama obezbediti njena stabilnost i kvalitet. Drugim rečima, koje politike će obezbediti da doktorske studije i dalje budu primamljive i da doktorandi na njima stiču adekvatna znanja u odgovarajućim uslovima. Može se pretpostaviti da će trenutna politika koja vodi tome da se iz velike baze podržava tek polovina mladih u jednom trenutku postati demotivisuća. Suočeni sa velikim školarinama, nezaposlenošću (i nedostatkom prospekta zaposlenja) i nedostupnošću instrumenata podrške, mladi jednostavno mogu prestati da upisuju doktorske studije.

Kako je u pregledu evropske prakse navedeno, ne postoji jedno rešenje za politiku podrške doktoranada. Čini se da je trend da se oni uključuju u dugoročne i kratkoročne projekte ili da im se omogućuje da ostvare primanja tako što sporadično drže nastavu.

Na ovaj način se podrška daje većem broju mladih istraživača, ali ona je sličnija podršci koju u Srbiji imaju stipendisti nego podršci koju imaju istraživači saradnici ili asistenti. Ujedno, ovakva podrška donosi i veću neizvesnost daljeg kretanja u naučnoj karijeri za veći krug doktoranada.

Izvan opšte politike podrške za mlade istraživače, rezultati pokazuju visok stepen nezadovoljstva materijalnim stanjem, visokim školarinama, stambenom situacijom i uslovima za rad. Stambenu situaciju trebalo bi istaći kao jedan od najznačajnijih problema pošto u grupi koju u visokom procentu čine stariji od 25 godina ima zabrinjavajuće mnogo onih koji žive kod roditelja. Iako su u poslednjih 15 godina Ministarstvo i naučne ustanove pokušale da obezbede stanove mladima, sa izgradnjom se jako kasni. To dovodi do toga da u ključnom momentu razvoja karijere mladi istraživači ne dobijaju podršku. Dodatno, zbog strogih starosnih ograničenja, studentski domovi nedostupni su mladim istraživačima te izostaje i ova privremena mera.

Doktorandi su veoma nezadovoljni uslovima za rad koji im se pružaju. Ni u jednom ispitanom segmentu – bibliotečki fond, pristup inostranim časopisima, dostupnost softvera, radni prostor, sredstva za naučne konferencije, sredstva za objavljivanje radova i direktni troškovi istraživanja – ne postoji više od polovine zadovoljnih doktoranada. Sredstva za naučne skupove, dostupnost literature i materijalna sredstva za istraživanja ocenjeni su kao izrazito problematični. Treba reći da je sa ulaganjem Ministarstva nauke u prethodnom petogodišnjem periodu značajno poboljšano stanje kad se radi o opremi i dostupnosti inostranih časopisa. Međutim, procene doktoranada do kojih se došlo istraživanjem uslovljene su vremenom koje su proveli u naučnom sistemu. Drugim rečima, izneta perspektiva odslikava iskustvo onih koji nisu upoznali sistem kakav je funkcionisao pre deset-petnaest godina.

Uprkos tome, verovatno je da bi se i stariji istraživači složili sa ocenama o nedovoljnim sredstvima. Uslovi za rad zavise od ulaganja u nauku, a ona su u Srbiji ispod proseka zemalja Evropske unije (*Western Balkans Regional R&D Strategy for Innovation: Serbia*, 2013). Stoga povećanje izdvajanja za nauku čini važan deo u stvaranju i realizovanju naučne politike koja će omogućiti razvoj naučnog podmlatka. Drugi deo bi trebalo da čini koordiniranje obrazovne i naučne politike tako da istraživački ciklus

studija, a doktorske studije to jesu, obezbedi puno ispunjenje potencijala mladih istraživača.

LITERATURA

- Akt o izboru, vrednovanju i finansiranju Programa osnovnih istraživanja, Programa istraživanja u oblasti tehnološkog razvoja, Programa sufinansiranja integralnih i interdisciplinarnih istraživanja i Programa obezbeđivanja i održavanja naučnoistraživačke opreme i prostora za naučnoistraživački rad za ciklus istraživanja u periodu 2011–2014. godine.* (2010).
- Anketa o doktorskim studijama u Srbiji* (2014) Udruženje studenata doktorskih studija i mladih istraživača Srbije. Dostupno na:
<http://doktoranti.org.rs/media.doktoranti.org.rs//2015/05/Doktoranti-Srbije-Analiza-Ankete-2014-low-resolution.pdf>
- Ateş, Gülay; Holländer, Karoline; Koltcheva, Nadia; Krstić, Snežana; Parada, Filomena (2011). *Eurodoc survey I: The First Eurodoc Survey on Doctoral Candidates in Twelve European Countries – Descriptive Report*. Brussels: EURODOC.
- Brajdić Vuković, Marija (2013). Aktualni problemi profesionalne socijalizacije u novačkom sustavu: slučaj prirodnih i društvenih znanosti. *Revija za socijalnu politiku.*, god 20, br. 2, str. 99–122.
- DAAD (2015). The German doctorate. A guide for doctoral candidates. Dostupno na:
<http://www.research-in-germany.org/en/jobs-and-careers/info-for-phd-students/financing-funding-phd/paid-positions---parttime-jobs.html>. [posećeno 20. avgusta 2015].
- Doktorske studije u Srbiji (2014). Konferencija univerziteta Srbije – KONUS
- European University Association (2005). Conclusions and Recommendations. Bologna Seminar on “Doctoral Programmes for the European Knowledge Society”. Salzburg, 3-5, February 2005. Dostupno na:
http://www.eua.be/eua/jsp/en/upload/Salzburg_Conclusions.1108990538850.pdf [posećeno 20. avgusta 2015].
- European University Association (2007). Doctoral Programmes in Europe’s Universities: Achievements and challenges. Dostupno na:
http://www.eua.be/fileadmin/user_upload/files/Publications/Doctoral_Programmes_in_Europe_s_Universities.pdf. [posećeno 20. avgusta 2015].
- EURODOC (2012). Defining Doctoral Candidate and Doctoral Training. Dostupno na:
http://www.eurodoc.net/wp-content/uploads/2012/10/Defining-Doctoral-Candidate-and-Doctoral-Training_May2012.pdf. [posećeno 20. avgusta 2015].
- Europe in figures — Eurostat yearbook 2012: Science and Technology* (2012). Eurostat. Dostupno na: http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-statistical-books/-/CH_13_2012. [posećeno 20. avgusta 2015].
- European Commission/EACEA/Eurydice (2015). *The European Higher Education Area in 2015: Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- Hallonsten, Olof and Hugande, Olof (2014). Supporting 'future research leaders' in Sweden: Institutional isomorphism and inadvertent funding agglomeration. *Research Evaluation* 23 (2014) pp. 249–260.
- Ivošević, Vanja i Miklavič, Klemen (2009). Finansiranje visokog obrazovanja: komparativna analiza. U M. Vukasović (prir.), *Finansiranje visokog obrazovanja u jugoistočnoj Evropi: Albanija, Crna Gora, Hrvatska, Slovenija, Srbija*. Beograd: Centar za obrazovne politike, str. 64–107.
- Kehm, B.M. (2006) Doctoral education in Europe and North America: a comparative analysis. In: Teichler, U. *The Formative Years of Scholars*.. Portland Press: London, pp. 67–78.
- Krstić, Nemanja, Pudar Draško, Gazela i Radovanović Bojana (2015). Studijski program i neformalno obrazovanje iz perspektive mladih istraživača. Beograd: Institut ekonomskih nauka.
- Petrović, Mina (2011). Promene bračnosti i porodičnih modela u postsocijalističkim zemljama: zakasnela i nepotpuna ili specifična druga demografska tranzicija? *Stanovništvo*, 1/2011, str. 53–78.
- Republički zavod za statistiku (2013). Naučnoistraživačka delatnost u Republici Srbiji, 2013.
- Skrbinjek, Vesna, Lesjak, Dušan (2011). FUNDING OF POSTGRADUATE STUDIES IN SLOVENIA.
- Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2010. do 2015. godine*. (2010). Službeni glasnik RS, br. 13/10.
- Valić Nedeljković, D. i Kmezić, M. (2013) „Položaj mladih istraživača u Srbiji 2012“. U Stošić I., Radovanović B. i Đukić M. (ur.). *Istraživanja u oblasti društvenih nauka u Srbiji: pregled stanja, karakteristični problemi i preporuke*. Beograd: Institut ekonomskih nauka, str. 121–134.
- WBC-INCO.NET (2011) Background Reports on Social Sciences and Humanities. SERBIA. Dostupno na:
http://wbc-inco.net/object/document/7484/attach/106serbia_SSH_Report_final-web.pdf. [posećeno 18. avgusta 2014].
- Western Balkans Regional R&D Strategy for Innovation: Serbia* (2013). World Bank Technical Assistance Project (P123211). Dostupno na:
<http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/Western-Balkans-R&D-Serbia.pdf> [posećeno 20. avgusta 2015].
- Zakon o naučnoistraživačkoj delatnosti* (2005). Službeni glasnik RS, br. 110/05, 50/06 i 18/10.
- Zakon o visokom obrazovanju* (2005) Službeni glasnik RS, br. 76/2005, 97/2008, 44/2010, 93/2012, 89/2013 i 99/2014.

DODATAK: ANKETNI LIST

ŽIVOTNI STANDARD, INSTITUCIONALNA PODRŠKA I OBRAZOVANJE MLADIH STRAŽIVAČA

Ovaj upitnik namenjen je doktorandima društvenih nauka i deo je projekta „Nacionalni dijalog u oblasti društvenih nauka“ koji Institut ekonomskih nauka sprovodi u okviru Regionalnog programa podrške istraživanju u oblasti društvenih nauka (RRPP). Vaše iskustvo nam je dragoceno i ljubazno Vas molimo da izdvojite 10 minuta i popunite upitnik.

1. Pol

Žensko

Muško

2. Godine

Do 25

25 – 29

30 – 34

35 – 39

40 i više

3. U kojem ste statusu?

Doktorand/kinja (student/kinja doktorskih studija) bez naučnog zvanja

Istraživač/ica pripravnik/ca

Istraživač/ica saradnik/sa

Asistent/kinja

4. Koji je Vaš radni status?

Stipendista/kinja ministarstva pri institutu

Stipendista/kinja ministarstva pri fakultetu

Zaposlen/a na institutu

Zaposlen/a na fakultetu

Zaposlen/a van sektora istraživanja i visokog obrazovanja, u _____

Nezaposlen/a

4/a. Ukoliko je vaš odgovor na pitanje br. 4 "Zaposlen van sektora istraživanja i visokog obrazovanja", molimo Vas navedite gde ste zaposleni?

5. Naučna oblasti Vaših doktorskih studija/doktorata je:

Antropologija i etnologija

Andragogija

Demografija

Ekonomija

Filozofija
Filologija
Istorija
Istorija/teorija umetnosti
Kulturološko-komunikološke nauke
Pedagogija
Psihologija
Političke nauke
Pravo
Sociologija
Druga oblast, koja _____

6. Na kojem univerzitetu pohađate doktorske studije?

Univerzitet u Beogradu
Univerzitet u Novom Sadu
Univerzitet u Kragujevcu
Univerzitet u Nišu
Univerzitet u Prištini
Univerzitet Megatrend
Univerzitet Edukons
Univerzitet Singidunum
Univerzitet Privredna akademija
Univerzitet Union
Univerzitet Union Nikola Tesla
Univerzitet Metropolitan
Univerzitet Alfa
Evropski univerzitet
Drugi univerzitet, koji _____

7. Koji je Vaš bračni status?

Neudata sam/ Neoženjen sam
Živim sa partnerom/kom
Udata sam/ Oženjen sam

8. Da li imate decu?

Nemam dete
Imam jedno dete
Imam dvoje dece
Imam više od dvoje dece

9. Da li mislite da bi porodiljsko odsustvo dovelo u pitanje Vaš dalji angažman pri naučnoj instituciji?

Da, sigurno
Da, verovatno

Možda da, možda ne
Verovatno ne
Sigurno ne
Ne može se primeniti

10. Kakva je Vaša stambena situacija?

(Su) vlasnik/ica sam sopstvenog stana (ne otplaćujem kredit)
Živim u stanu za koji otplaćujem kredit po komercijalnim uslovima
Živim u stanu za koji otplaćujem kredit po nekomercijalnim uslovima (stanovi za mlade naučne radnike)
Živim u stanu koji je u vlasništvu (bračnog) partnera
Živim sa roditeljima
Živim u iznajmljenom stanu
Živim u stanu koji mi je obezbedio univerzitet
Nešto drugo, šta _____

11. U kojem rasponu su se kretala Vaša (lična) prosečna mesečna primanja u proteklih godinu dana (uključujući redovnu platu, honorare, stipendije i ostala primanja)?

0 – 29.999
30.000 – 49.999
50.000 – 69.999
70.000 – 89.999
90.000 +

12. Da li su Vaša primanja dovoljna da pokriju Vaše životne troškove?

Nemam redovna primanja
Nisu dovoljna da pokriju moje osnovne životne potrebe
Dovoljna su da pokriju samo moje osnovne životne potrebe
Dovoljna su da pokriju osnovne životne potrebe mene i člana/članova porodice
Dovoljna su da mi obezbede udoban život
Dovoljna su da obezbede udoban život meni i članu/članovima porodice

13. Ukoliko ste zaposleni na fakultetu ili institutu, da li osim plate ostvarujete i dodatna primanja NA INSTITUCIJI na kojoj ste zaposleni?

Da, jednom mesečno
Povremeno, nekoliko puta godišnje
Ne

14. Ukoliko ste zaposleni na fakultetu ili institutu, da li ostvarujete primanja VAN INSTITUCIJE na kojoj ste zaposleni?

Da, jednom mesečno
Povremeno, nekoliko puta godišnje
Ne

15. Na koji način plaćate studije?

Student sam na budžetu
Fakultet me je oslobodio plaćanja studija (ili prijave i odbrane doktorata)
Od stipendije Ministarstva
Organizacija u kojoj sam zaposlen/a pokriva troškove mojih studija
Samostalno pokrивam troškove svojih studija
Moji roditelji pokrивaju troškove studija

16. Da li ste nekada konkurisali za sledeće programe Ministarstva?

Sufinansiranje završne obrade doktorskih disertacija
Sufinansiranje učešća na naučnim skupovima u zemlji i inostranstvu
Sufinansiranje troškova eksperimentalnog dela doktorata
Sufinansiranje troškova objavljivanja radova u referentnim međunarodnim časopisima citiranim u WoS-u u 2014. godini
Sufinansiranje studijskih boravaka u inostranstvu

17. Da li u nekim od sledećih oblasti Vaša institucija obezbeđuje materijalnu podršku mladim istraživačima?

Rešavanje stambenog pitanja
Učešće na skupovima u zemlji i inostranstvu
Istraživanje za potrebe doktorata
Objavljivanje radova u međunarodnim časopisima
Studijski boravak u inostranstvu
Institucija na kojoj radim ne obezbeđuje materijalnu podršku u navedenim oblastima
Nešto drugo _____

18. U kojoj meri ste zadovoljni uslovima za naučni rad na MATIČNOJ INSTITUCIJI?

Bibliotečki fond

Veoma nezadovoljan/na	Nezadovoljan/na	Ni zadovoljan/na ni
nezadovoljan/na	Zadovoljan/na	Veoma zadovoljan/na

Pristup inostranim časopisima

Veoma nezadovoljan/na	Nezadovoljan/na	Ni zadovoljan/na ni
nezadovoljan/na	Zadovoljan/na	Veoma zadovoljan/na

Dostupnost softvera za analizu podataka

Veoma nezadovoljan/na	Nezadovoljan/na	Ni zadovoljan/na ni
nezadovoljan/na	Zadovoljan/na	Veoma zadovoljan/na

Sredstva za odlaske na konferencije

Veoma nezadovoljan/na	Nezadovoljan/na	Ni zadovoljan/na ni
nezadovoljan/na	Zadovoljan/na	Veoma zadovoljan/na

Prostor za rad

Veoma nezadovoljan/na nezadovoljan/na	Nezadovoljan/na Zadovoljan/na	Ni zadovoljan/na ni Veoma zadovoljan/na
--	----------------------------------	--

19. U kojoj meri ste zadovoljni podrškom MINISTARSTVA prosvete, nauke i tehnološkog razvoja u odnosu na sledeće elemente:**Materijalni položaj**

Veoma nezadovoljan/na nezadovoljan/na	Nezadovoljan/na Zadovoljan/na	Ni zadovoljan/na ni Veoma zadovoljan/na
--	----------------------------------	--

Stambena situacija

Veoma nezadovoljan/na nezadovoljan/na	Nezadovoljan/na Zadovoljan/na	Ni zadovoljan/na ni Veoma zadovoljan/na
--	----------------------------------	--

Uslovi za naučni rad

Veoma nezadovoljan/na nezadovoljan/na	Nezadovoljan/na Zadovoljan/na	Ni zadovoljan/na ni Veoma zadovoljan/na
--	----------------------------------	--

20. Da li:

pohađate doktorske studije „po novom“ (idi na pitanje 28)
prijavili ste doktorat „po starom“ (idi na pitanje 22)

21. Koje tri stvari mislite da bi trebalo uraditi da bi se poboljšao položaj mladih istraživača i doktoranada?

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

378.046.4(497.11)(0.034.2)

378.22(497.11)(0.034.2)

3(497.11)(0.034.2)

КЛЕУТ, Јелена, 1980-

Mladi istraživači u društvenim naukama u Srbiji [Elektronski izvor].
Studija 3, Mehanizmi podrške i uslovi za rad mladih istraživača u
društvenim naukama / autori Jelena Kleut, Slobodan Ocokoljić, Bojana
Radovanović. - Beograd : Institut ekonomskih nauka, 2015 (Beograd :
Institut ekonomskih nauka). - 1 elektronski optčki disk : tekst ; 12 cm

Sadrži bibliografiju. - Sistemski zahtevi: Nisu navedeni.

- - Ka jačanju institucionalne podrške i unapređenju obrazovanja mladih
istraživača [Elektronski izvor]

ISBN 978-86-89465-20-4

1. Оцокољић, Слободан, 1983- [аутор] 2. Радовановић, Бојана, 1982- [аутор]

а) Доктори наука - Србија - Истраживање б) Друштвене науке - Србија -
Истраживање

COBISS.SR-ID 220502796